کەسایەتییەکانی دیـــاری میــدیایی.. ئامـــادەکردنی : کارزان عزیز عبدالـراحمن

پێـڕست:

پێشەکی
ئەرستۆ
ژیانی ئەرستۆ
هۆکارەکانی کاری لای ئەرستۆ
پەیوەندی نێوان فەلسەفەو پەروەردە لای ئەرستۆ
دادپەروەری لای ئەرستۆ
ئەدەب و بەهاکانی ئەرستو
پەیوەندی لازوەڵ
چەمك و بەكارهێنان
شیكردنەوەی توخمی پرسیار
چەمكی جێگرەوەكان
كاریگەری و پێشكەوتەكان
شانـــۆن
شانۆن ویڤەر
شـانـــۆن
ژیانی تاكە كەس
بەرنامەی شەتڕەنجەكەی شانۆن
سەرچاوەكان

پێشەکی

ئەمە هەركاتێك بمانەوێ باسی فەلسەفە بكەین ئەبێت سەرەتا بزانین فەلسەفە چییە؟ فەلسەفە ووشەیەكی یۆنانییە كە بە دوو چەمك پێك دێت مانایی خۆشەویستی و دانایی دێت واتە خۆشویستی بۆ زانست و زانیاری بەیەكەم جاریش لالەیەن یۆنانییەكانەوە سەری هەڵداوە هەمووكات هەوڵی ئەوەیان داوە كە زانستی مەعریفە بەفرۆشنەوە بەچینی خانەدانەكان لەم بەیندا سۆفیستاییەكان دەسەلاتەكەیان بەخۆیان قۆرخ كربووە ئەوەی چینی دەوڵەمەند بوایە وەریان ئەگرد لەبەرامبەردا پارەیەكی زۆریان لێ وەرەگرتن دووابەدوای ئەوە كاتێك كە سوكرت هاتە ئاراوە ئیتر زانین و زانین گەشەی سەند بە تەواوی یۆنان بەڵام یۆنانییەكان و

دەسەلاتی سپارتایەکان هەموو کات لەو بەینەدا بوون کە ئایە سوکرات چینی گەنجان لەخشتە ئەبات بۆیە بریاریان دا لە سالە 399 پ.زائین فەرمانی ژەهرخواردنی بەکراو لەناوچوو ئینجا ئەوەی کەهەیە هەتا ئەستاش دەسەڵاتی یۆنانی هەربەسەروەمابوو هەتا دوای مردنی سورکرات ئینجا ئەفلاتوون و ئەرستۆ هاتە ئاراوە بۆیە ئەرستۆ قوتابی ئەفلاتوون بووە هەردووکیان بنەچەیان بۆ سوکرات ئەگەرێتەوە ئەفلاتوون خۆی قوتابی سوکرات بووە ئینجا ئەرستۆ هات کی ئەویش بوو بە قوتابی لای ئەفلاوون بەلام ئەوەی وەك ئاشکرایە ئەرستۆ کەسەکی زۆر چەنەباز ببووە هەمووکات خۆی بەگەورەزانیوە هاتە ئەوکاتەش کەمامەستای ئەسکەندەر مەکەدۆنی بوو وای زانی لەدوای مردنی مامەستاکەی ئەوی کەن بە مامەستای ئاکادیمیاکەی لەجێ ئەفلاتوون کاتە ئەفلاتوون ئەمرەت ئینجا سوکراتیش لە یۆنان دەرەکرێت . زۆر کەس لەمن زیاتر ئاشنای فەیلەسوفەکان چونکە زانست هەنگاوەکە بە بەرەو پێش چوون پەیوەست دەبێت بە ئەزەلەتەوە بەڵام لەنەوان ئەزەلەت و زانست دا بەرزەخەك بوونی هەیە کە بە هەردوولا شاراوەیەو کەوتەتە بەرهەرشی ئەم دولاوە! ئەم بەرزەخەش فەلسەفەیە زۆرترین سەرنجمان پەداوە ئەوشتانەیە کەزانست ناتوانەت وەلامیان بداتەوە…

ئەرستۆ

ئەریستۆ تالیس سالە [384 ی پ.ز- 322 ی پ.ز] فەیلەسوفەکی یۆنانی بوو ئەو قوتابی ئەفلاتوون بوو مامەستای ئەسکەندەری مەزن بوو. نوویسنەکانی زۆر بابەتی گرتەتە خۆ،وەك [میتافیزيك، شیعر، شانۆ، مۆسیقا، لۆژيك، سیاسەت، حوکمەت، ئەخلاق ،] هتد. هاوەها لەگەڵ ئەفلاتوون و سوکرات (مامەستای ئەفلاتوون) ئەرستۆ یەکەك بوو لەگرینگ ترین بناخەدارەژانی فەلسەفەی رۆژئاوایە.

ژیانی ئەرستۆ

پێناسەی فەلسەفەی ئەرستۆ

ئەرستۆش بەم جۆرە پێناسەی فەلسەفەی کردووە، کە خۆشەویستی بۆ بۆ دانایی . دیارە ئەرستۆ تەنها لەرووی زمانەوانی یۆنانیەوە زانستی و زانیاریی گرینگەکان هەر ئەوەندە بوو بەڵام ئەمەش لەبەر ئەوەی زانست و زانیاریی زۆر لەو سەردەمەی ئەرستۆ زیاتر کەمەکە بووە و کەوتەتە بەردەست ئەو پێناسە کەنە کەن بووە و پێناسەی نوێ بۆ فەلسەفە دەبێ هاوسەنگ بێ لەگەڵ ئەم سەردەمە نوێ یەدا کە پێ بووە لە ...باز و یاسای بیرسیاسی و کەلەَکەی زانیاری و زانستی و ئەزموون و پراکتیك و تەکنەلۆژیا. واتە ئەمرە فەلسەفە لە بڕی ئەوەی تەنها خۆشەویستی بۆ بۆ دانایی دەبێ بەرهەم هێنانی دانایی

بە بەپێ قۆناغێك بە دوایەكەكانی بەرەو پێش چوونی فەلسەفە، بابەتەكانی فەلسەفە بەم شێوەیە هاتن گەوهەرو سەرچاوەی گەردوون.

[هۆكارەكانی كار لای ئەرستۆ]

[داهێنەرو داهێنراو: خەسڵەتەكانی داهێنەر: پرسیار لەمە بەستی بوونی مرۆڤ: نیشانەكانی بوونی سەلماندنی داهێنەر:
پرسیار لە بوون، لەبوونەوەر، لەڕەوشت، لەچاكەلەزانین، لەجوانی، لە ڕاستی: خوودیی ڕاستی چییە:
چۆن بەچی چاكە لەخراپ، ڕاست لە ناڕاست جیادەكەینەوە: چۆن بیردەكەینەوە: بیركردنەوەچییەو دانایی چییە:
بەزانین هەمووشت دەزانین: چۆن دەزانین كەدەزانین .
دیارە هەر لە كۆنەوە زۆربەی قوتابخانە فەلسەفیەكان بە ئەوپرسیارەی سەرەوە یان ڕوانگەی ئایینەكان هەبووە یاخود ڕەوانگەی زانستی. بەڵام گرینگ ئەوەیە بە هەر ڕوانگەیەك بێ فەیلەسوفەكان پرسیاری زۆر گەورە و گرانیان لەیارەی سرووشتی بیرو بۆچوونەكانیان ووروژاندووە و خستە تەڕوو.]
[پەیوەندی نێوان فەلسەفەو پەروەردە لای ئەرستۆ]
ئەرستۆ لای راست ئەفلاتون لای چەپ كە مەبەست پێ قوتابخانەكانی یۆنانە
ئەرستۆش لە كتێبەكەی دا سیاسەت و پەیوەندی پتەوەكەی نێوان بنەڕەتی نێوان فەلسەفەو پەروەردەی ڕوونكردەتەوە، كتێبەكەی لە فەلسەفەی پەروەردەیەكاندا پراكتیكی دیدە فەلسەفەكەیەتی ئەرستۆ لە نووسینەكانی لە ژێر كاریگەری ئەفلاتووندا دەردەكەوێت ڕەنگە ئەویش لەوەدا خۆی دەربخات كەهەردووكیان تورەن لە ئاست نەبوونی ئەركەكانی دەوڵەت بە پەروەردە دەڕوانن، لەبەر ئەوە دەبینین هەردووكیان توڕەن لە ئاست نەبوونی سیستەمێكی پەروەردەی گشتی یەكگرتوو لە ئەسینادا داوای ئەنجامدانی شەشەكی گشتگیریان لە ڕیزەكانی پەروەردەی نەوەی ئایندەی ئەسینیەكاندا كردووە.
ئەرستۆ وەك لقێك لەسیاسەت بە پەروەردەی دەڕوانێ و بە سیاسەتیش وەك هونەری ئاراستەكردنی كۆمەڵگە دەڕوانێ بە شێوەیەك كەمەزنترین خێر بۆ مرۆڤایەتی بەرهەم بهێنی تێبینی كراوەكە ئەرستو فەلسەفە دابەش دەكات بۆ فەلسەفەی تیۆری و فەلسەفەی عەمەلی سیاسەتیش یاریەكە لە یاریەكانی فەلسەفەی عەمەلی كرداری . ئەرستو تێبینی ئەوەی كردووە كەسەركەوتنی سیاسەتمەداران لە هەواڵانیاندا لەسەر بوونی ئەوماددە چاكە وەستاوە كە مامەڵەی لەگەڵدا دەكەن، واتە بوونی گەلێكی چاك بەمەش كار یەكەمی سیاسەتمەدار بووە بە

ئامادەکردنی هاوڵاتیان ئەرکی پەروەردەش پێگەیاندنی ئەم جۆرە کۆمەڵەیە لە هاوڵاتیان . پەروەردە تیۆرەکانی فەلسەفەی ئەرستۆ کاریگەری بووە بەسوودەکانی دەزانین لێرەدا ئاماژە بەهەندێك لەم شێوەنەوانە دەکەین: دیدی فەلسەفەی ئەرستو دەربارەی مرۆڤ شوێنەواری لە پەروەردەدا بەجێهێشتووە، بەئەوە ڕۆیشتووە کە مرۆڤ لەدەروون و جەستە پێك هاتووە، دەروونیش لەسێ هێز پێکدێت: ڕووەکی و ئاژەڵی و عاقڵمەندا، مرۆڤیش بە عەقڵ لە ئاژەڵ جیادەکرێتەوە ئەم ئیمتیازەی ئەرستۆ بە مرۆڤەکی بەخشیوە هانیداروە بە جەختکرنە سەر گەشەی فەزیلەتە عەقڵیەکان، ئەوەش بەو پێ یەی چەند بەهایەکی بەهای ڕەفتاری مرۆیین. لێرەدا گرینگدان لە لایەن عەقلە لە پەروەردەدا لەبەر ئەوەی لایەنی گرینگی کەسێتی مرۆڤە.ئەرستو بڕوای بەقرنسیپەکی فەلسەفی هەیە کە پێ وایە بیرکردنەوە و لەبن نایەت لووتکەی ژیانی عاقڵیە و بەسەرخۆی لەجەستە کاری خۆی دەکات ئەم تیۆرانە یاریدەی نەمرکردنی ئەو بیرەکە فەلسەفیەکرد کەقسە لە دوانەیی پێنایە سرووشتی مرۆیی دەکات واتە ئەوەی کە مرۆڤ لە عەقڵ و جەستە پێکهاتووە، ئەم تێڕوانینە لە پەروەردەدا ڕەنگیداوەتەوە کە وایلێکردووە بەلای گرینگدان بەلایەنی عەقڵیەکاندا بچێت فەلسەفەی ئەرستۆ ئامانجی گرینگدان بە فەزیلەت و چاکە بەشەریەتە جیاوازەکانە، فەلسەفەکەی فەزیلەی بەشێوەیەك دابەشکردووە کە بەرامبەری هێزەکانی دەروونی مرۆییە و ئەم دابەشکاریە لە پەروەردەدا ڕەنگیداوەتەوە لەبەر ئەوە دەبینین ئەرستۆ بڕوای وایە کەنەفسی ڕووەکیانە هیچ فەزیلەیەکی لەوە سەرچاوە ناگرێت و لەبەرامبەر ژیانی منداڵیدایە، لێرەوە دەرك بەهاوکاری بیروباوەڕی ئەرستوو دەکەین سەبارەت بەوەی پەروەردە لە ڕێگای پێکهاتەکانی نەریتە چالاکەکانەوە، دەبێ پێش پەروەردەی عەقڵ بکەوە، لەبەرئەوەی ئەم پەروەردەیە کە لەگەڵ منداڵەندا گونجاوە لەڕێگای نەریتەکانەوە بەهایی باڵاکانی ژیان لەعاقڵی ئەو منداڵەدا لەسەرەتاکانی منداڵیەوە نەخش دەبەت.سەبارەت بە نەفسی ئاژەڵانیش یەکێتی یەکی دیکە لەو ئەفسانەیی فەزیلەی لەوە بەرهەم نایەت مەگەر لەژێر سەرپەرشتی و رابەرایەتی ئەو هێزە قسەکەر و فەزیلەتانەوە بەڕێوە بچێت کە لەوەی دەردەچێ و بریتیین لە جوامێری و ریاکەوتن و فەزیلەتە عاقڵیەکان لە هێزی قسەکەرەکانەوە سەرچاوە دەگرێت ئەم دیدی فەلسەفەیە کاریگەری لەسەر پەروەردەش هەبووە بەپەروەردەیەك کە عەقلە مرۆڤ و ئەرستو فەیلەسوفەکانیش دەگرێتەوە.

دادپەروەری لای ئەرستۆ

بەشێکی زۆری فەیلەسوفان و لە ناویاندا ئەرستۆ دادپەروەرترین بە

گرینگی بەشی ڕەوشت دەزانن و لە هەمان کاتدا ئەوان دەنیامان دەکەنەوە کەمەیدانی ئەخلاق فراوان ترە لە مەیدانی دادپەروەری . ئەفلاتوون و ئەرستۆ هەردووکیان دادپەروەری بەچاکە فەزیلەتێکی تایبەتی دەناسێنین کە دەبێت لەچاکەی گشتی جیابکرێتەوە، ئەمەش ئەو جیاکەرەوەیە کە ئەمرۆ لە فیکرو فەلسەفەدەیبینین . بۆنموونە ئەگەر بەڵێن هەندێك کوشتن خراپەیەکی ڕەهایە، سیستەمی ئەخلاقی دەبێت چوارچێوەیەکی دیاری کراوی بۆ مامڵەکردن لەگەڵ ئەوڕەوشانەدا هەبێت کە لەناویاندا تووشی بەرژەوەندی ناکۆك یان دژ دەبین بەڵام چارمان نیە و دەبێت وەڵامی تایبەتمەندیمان بۆ هەر پرسیارێك هەبێت، کە کەسەکان دەبێ چیبکەن. مەبەست لەو وەڵامانەیە کە دەکەونە ناو مەیدان و پرسی دادپەروەرییەوە،چەمکی دادپەروەری هەتا وردترو ڕۆشن تر پێناسە بکرێت..
دووجیاوازی بونیادی کە پەیوەندی بە عەدالەتەوە هەیە سنووورداری و فراوانی ماناکەی دیاری دەکەن. یەکەمین جیاوازی بریتییە لەو جیاوازیەی کە ئەرستو لە دەفتەری پێنجەمی ئەخلاقی، چاکەدا لەنێوان دادپەروەری دابەشکردن و دادپەروەری قەرەبووکردنەوە باسی دەکات . دادپەروەری دابەشکردنی مەبەست لەدابەشکردنی داراییە لە نێوان ئەندامانی یەك کۆمەلدا، ئەرستۆ بروای بە بنەمای بیاردانی ئەو بیروباوەڕە هەیە کە دەبێت لەگەڵ بوونەوەری هاوشێوەدا وەکو یەك ڕەفتاربکرێت و دەڕێ دابەشکردنی دارایی و کاڵاکان یان دەبێت بەپێی شایستەیی بێت یان بەپێی حەق ئەو کەسانەی کە شایستەی بەشی یەکسانن دەبێت بەشی یەکسانیان بەربکەوێ و بە پێچەوانەشەوە کەسانێك کە شایەنی بەشی نایەك سانن دەبێت بەشی نایەکسانیان وەربگرن . عەدالەتی قەرەبووکردنەوە پەیوەندی بەو بابەتانەوە هەیە کە لە ئەنجامی مامەلەَیی نێوان خەڵك پەیدا دەبێت وەکو دانوستاندن لە بازار ِ یان لەشێوەکانی ئاڵوگۆری دوولایەنە و هەموو پەیوەندی و دەرگیریەکانی مەدەنی و جەزایی سزایی . دادپەروەریی قەرەبووکردنەوەگرینگی دەدات بە یەکسان کردنی ئامانجی کاری بەویژدان و کاری بێ ویژدان. مافناسی (ڕاستی ناسین) و چاکە لەبەرامبەر چاکەدا بەلایەنی گرینگەکانی دادپەروەری قەرەبووکردنەوە دەژمێرێ .. دووەمین جیاکردنەوە پەیوەندی هەیە بەو بابەتانەی (زەمینانەی) کە دادپەروەری تیا دەردەکەوە. دادپەروەری یان لەناو تاك دایە یان دەربارەی دامودەزگایی گشتی و کۆمەڵایەتی یەکانە، دادپەروەری بەشێکە لەفەزیلەت و چاکەی تاك و کاریگەری دەنیایی لەسەر کارو ڕەفتاری کەسەکان دادەنێ. لەئاستی گشتی و دامەزراوەکانیشدا، دادپەروەری لە پیکهاتەی سەرەکی کۆمەڵگادا دەخرێتەڕو.

ئەدەب و بەهاکانی ئەرستو

تێڕوانینی ئەرستۆ بەرامبەر بە ئەدەب و بەهاکانی ئەدەب جیاوازی یەکی زۆری هەیە لەگەڵ تێڕوانی فەیلەسوف و ڕەخنەگرانی سەردەمی خۆی ئەوەگومانیش لەوەناکرێت کە لەگەڵ ئەرستودا ڕەخنە بەشێوەیەکی فۆرمی دەستپێکردووە، چونکە ئەرستو یەکەم کەس بووە کنێبیکی ڕەخنەی نووسیوە هەربۆیەش بەیەکەم ڕەخنەگر دادەنرێت دیدو تێروانینی ئەرستو بەرامبەر بە ئەدەب دیدو تێروانینکی راستەقینەیە و ئەرستو پێی وایە کە ئەدەب گرینگی یەکی زۆری هەیە بۆ ژیانی مرۆڤ هەر ئەدەبیشە دەتوانێت گوزارشت لە راستەقینەی مرۆڤ و دەووروبەری بکات هەروەها لەدیدی ئەرستودا ئەدەب قریەتی لەشتەجوانەکان و راستەقینەکان و بەهامرۆییەکان کاتێکیش ئەرستو دەیەوێت وەڵامی هەموو ئەوانە باتەوە کەوادەبنەن ئەدەب سوودی بۆ مرۆڤ نییەو پێیان وایە ئەدەب تەنها شتی خەیاڵەوییەو لاسایکردنەوە و چەند شتێکی تێدایە کە سوودەکی ئەوتۆیان نییە ئەرستو وەلامی هەموو ئەوانەی داوەتەوە هەم وەك ڕەخنەگرێك و هەم وەك فەیلەسوفێك دیدو تێڕوانینی خۆی لە بەرامبەر ئەدەب و گرینگی یەکی ئەدەب دەربڕیوە ..

پەیوەندی لازوێل

پەیوەندی لازوێل یەکێکە لە یەکەم و کاریگەرترین مۆدێلەکانی پەیوەندی . لەسەرەتادا لەلایەن هارۆڵد لازوێل لەساڵی [1948] بڵاوکرایەوە و پەیوەندی شی دەکاتەوە لە ڕووی، پێنچ پرسیارە سەرەکیەکە: [کێ، چی، دەڵێت، لە چی کەناڵێکدا، بۆ کێ ، بۆچی کاریگەریەك] ئەم پرسیارە پێنچ پێکهاتەی پرۆسەی پەیوەندیەکان هەڵدەبژێرین: [نێرەرەکە، پەیامەکە، کەناڵەکە، وەرگرەکە ،کاریگەرەکە] هەندێك لە تیۆرەکان گومانیان دروستکردووە کەتایبەتمەندی بەفراوانی بەکاردێت وەك مۆدێلی پەیوەندی درووست و لەجیاتی ئەوە بە هاوکێشەی لازوێل ” پێناسەی لازوێل ” یان بونیاد نانی لازوێل ناودەبات . لە سەرەتادا بەتایبەتی بۆ شیکردنەوەی پەیوەندییە جەماوەریەکان وەك: [ڕادیۆ، تەلاڤزیۆن، ڕۆژنامەکان] هەڵگیراوە هەرچەنەك بێت بە بوارە جۆراوجۆرەکانی تر کاری پێکراوە و زۆر لە تیوری زانان وەك: مۆدێلی گشتی لە پەیوەندی تێدەگەن، مۆدێلی لازوێڵ هەشتا بەکاردێت ئەمرۆ کاریگەری لەسەر زۆرێك لە تیۆریزانانی پەیوەندی دوای خۆی هەیە . هەندێك لەوان مۆدێلەکەیان فراوان کرد لە ڕێگەیی پرسیاری زیادەوە وەك: لەچی بارودۆخێکدا ؟ و بۆچی مە بەستەك ؟ ئەوانی تر وەك
خاڵی دەستپێك بۆ پێشکەشەوتنی مۆدێلەکانی خۆیان بەکاریان هێناوە . لازوێڵ زۆر جار ڕەخنەی دەگرێت بە سادەیی . ناڕازیەکی هاوبەش

ئەوەیە کە بەئاشکرا باس لە ئەڵقەی کاردانەوە یان کاریگەری دەفەکە ناکات لەسەر پرۆسەی پەیوەندی کردن ڕەخنەیەکی تر ئەوەیە کە کاریگەری ژاوەژاوی لە بەرچاو ناگرێت هەرچۆنێك بێت، هەموو کەس رازی نییە لەگەڵ ئەم ناڕەزاییانەو پێشینارکراوە کە بەشێوەیەکی سەرەکی لەسەر چۆنێتی پێشکەشکردنی مۆدێلی لازوێلی و لێکدانەوە لەلایەن تیۆری زانەکانی ترەوە جێبەجێ بکرێت و نەك بۆ داڕشتنی ئەسڵی لازوێڵ .

[چەمك و بەكارهێنان]

لازوێڵ یەکێکە لە سەرەکیترین و کاریگەرترین مۆدێلەکانی پەیوەندی … 109 بۆیەکەم جار لەلایەن هارۆڵد لازوێل لە کتێبێکی ساڵی [1948] پێکهاتەی پەیوەندی لە کۆمەڵگەدا بڵاوکرایەوە. ئامانجی ئەوەیە کە خوێندنی زانستی پرۆسەی پەیوەندیکردنێکی ڕێکبخرێت بۆ پرۆسەیەکی [unidirectional] پرۆسەیەکی یەك ڕێگایی مۆدێلی کرداری ” 134 بیردۆزێکی میدیایی کلاسیك بە شێوەیەکی بەربڵاوی بەکاردێت لە پرۆسەی پەیوەندی کردن و شێوازەیەکی سادە، هەڵە و بە شێوەیەکی شاراوە. لازوێل پەیوەندییەکان شیدەکاتەوە لە پێنج پرسیاری سەرەکی: کێ، چی، دەڵێت، لەچ کەناڵێکدا بۆکی و بۆچی زمانێك و کاریگەری یەك . ئەم پرسیارانە ئاماژە بە بەهێزترین پێکهاتەکانی پرۆسەی پەیوەندی کردن دەکەن کە پرسیاردەکات دەربارەی ئەو کەسەی پەیامەکەی داڕشتووە و ناوەڕۆکی پەیامەکە چییە؟ کەناڵەکە شێوازی گەیاندنی پەیامەکە لە نێرەرەوە بۆ وەرگرەکە. کە ئاماژەیە بە وەرگری نامەکە دەکات .
ئەمە دەتوانێت تاکە بێت یان بینەرێکی گەورەترین بێت، وەك لەحالەَتی پەیوەندی بەکۆمەڵەدا. کاریگەریەکی دەرەنجامی پەیوزەندییەکە، بۆ نموونە، کە ئامادەبوون قایل بوون بە قبووڵکردنی ئەو تێڕوانینیەی کە لە پەیامەکەدا دەری خرابوون .
ئەوە دەتوانێ ئەو کاریگەریەکان لە خۆ بگرێتەوە کەلەلایەن نێرەرەکە نەبوو.
لەحالەَتی مانشێتی کاغەزی هەوڵدا نێرەرەکە پەیامەکە ناوەڕۆکی مانشێتەکەو خودی ڕۆژنامەکە کەناڵەوە بینەریش خوێنەرە و کاریگەریەکەی ئەوەیە خوێنەر چۆن وەڵامی مانشێتەکە و حودیی دەداتەوە . لازوێڵ هەرپرسیارێکی تەرخان دەکات بۆ بواری لێکۆڵنەوەی خودی لە ناو دیسپلینی لێکۆڵینەوەکانی پەیوەندی، لەگەڵ شیکردنەوەی ناوەڕۆك، شیکردنەوەی میدیای، شیکردنەوەی بینەران، و شیکردنەوەی کاریگەرب . بەهۆی مەرکەزییەتی، پێنج پرسیارییەوە هەندێك جار بە مۆدێلی پێنج پەیوەندی ناودەبرێت .

شیکردنەوەی توخمی پرسیار

کێ ؟	شیکردنەوەی کۆنترۆڵ کۆمۆنیکاتۆر
چی دەڵێت ؟	شیکردنەوەی ناوەڕۆکی نامە
لە کام کەناڵە؟	شیکردنەوەی میدیای مامناوەندەکان
بۆکێ ؟	شیکردنەوەی بینەران
بەچ کاریگەرییەك ؟	گاریگەری شیکردنەوەی پێکهاتەی شیکردنەوە

چەمکی جێگرەوەکان

سەرەتای ئەوەی کە بەشێوەیەکی فراوان وەك مۆدێلێکی پەیوەندی تەماشا دەکرێت، هەموو کەس رازی نین کە ئەمە کەسایەتییەکی دروستە. مۆدێلی پەیوەندی کردن نمایشێکی سادەیە کە مەبەستی ڕوونکردنەوەیەکی بنەڕەتی پرۆسەکە بدات بە شێوەیەکی بدت بە تیشك خستنە سەر سەرەکیترین یایبەتمەندی و پێکهاتەکانی . بۆ نموونە جەیمس واستەن ئان هەڵ لازوێڵ وەك تەنها ئامێرێکی پرسیارکەر دەبینن نەك وەك مۆدێلێکی تەواو لە پەیوەندی. لە سەرەتای پێشوازیدا، دەستەواژەی [هاوکێشەی لازوێڵ] بەگشتی بەکاردەهێنرا لەجیاتی ئەوەی توێژەران حەزیان لە باسکردن و پۆلێنکردنی کردارەکانی پەیوەندی بوو. هەرچەنەك بێت ڕێژەك لە تیۆریزانەکانی دواتر ئەم زاراوەیە ڕەت کردەوە لەوکاتەوەی وادیارە دەستەواژەکە بەشێك لە بایەخ و کار و بەرنامەکان لەدەست دەدات. زۆر بەراوردکرد لەگەڵ مۆدێلە [شانەن -ویڤەر] زاراوەی مۆدیلە یان لەرێ بانگەشت کرد . لەم بوارەدا لەوانەیە وەك چوارچێوەیەك بۆ تێگەشتنی پەیوەندی تەبگات هەندەك لە تیۆرەکان چەمکی هاوکێشەی لازوێڵ تەنیا بە پرسیاری، کێ چی دەڵێت، لەچی کەناڵێك بەچ کاریگەری یەك بەکێ ؟ بەکاردێنن و نەك بە چوارچێوەکە بەگشتی لە بەرئەوەی مامەڵەَ لەگەڵ چەمکە سەرەتاییە جۆراوجۆرەکانی پەیوەندی دەکات هەندێك زانا ش بە پێناسەی لازوێڵ ناودەنێن و هەندێکش لە فەرهەنگەکان تەنانەت لە پێناسەکانی پەیوەندیدا ئاماژە بەلازوێڵ دەکەن زاخاری ساپیننزا و هەروەها ڕادەگرن کە چەندین چەمکی جیاواز لە مۆدێلی لازوێڵ هەیە کە هەموو لالەیەن خۆی و هەمووی لەلایەن تیۆریزانەکانی ترەوە دراوە. بە ئەم مەبەستەش پێشینازی چەمکی بونیادی لازوێڵ دەکەن بر جەختکردنەوە لەوەی کە مۆدیلێکی دیاریکراو نییە بەڵکو زاراوەیەکی چڕترییە کە ڕێگا بەفرە چەمك دەدات بەکارهێنانی مۆدێلی لازوێڵ سەرەتا بە تایبەتی بۆ شیکردنەوەی پەیوەندیە بەکۆمەڵەکان وەك [ڕادیۆ، تەلافزیۆن، ڕۆژنامەکان.] داڕێژرا . بەڵام هەروەها بە بوارەکانی جۆراوجۆرەکانی تر و شێوەکانی پەیوەندی کاری پێکراوە بریتین لەشیکردنەوەی میدیای نوێ، وەك ئینتەرنێت، ئەنیمەشنی کۆمپیتەر، و

یاری ڤیدیۆیی مۆدێلێ لازوێڵ هەروەها لە ڕێکبەندە پەداگۆگییەکان کەڵـــك وەردەگرێـــت بۆ فێرکردنـــی توخمەســـەرەکیەکانی پ□ر□ســـ□ی پەیوەندیکردن و وەك خاڵی دەست پێك بۆ پەرەپێدانی گریمانەکان . لازوێڵ و ئەوانی تر مۆدێلی خۆیان لە دەرەوەی مەدای پەیوەندی بە کۆمەڵ بەکارھێناوە وەك ئامرازێك بۆ شیکردنەوەی ھەموو شێوەکانی پەوەندی زارەکی . ئەمەش لەو ڕاستییەدا ڕەنگی داوەتەوە کە ھەندێك لە تیۆرریستەکا مۆدێلەکەی خۆیان لە پێناسەی پەیوەندیدا بەگشتی دادەمەزرێنن .

کاریگەری و پێشکەوتەکان

وەك یەکێك لە مۆدێلە سەرەتاییەکانی پەیوەندی، مۆدێلی لازوێڵ زۆر کـاریگەر بـووە لە بـواری لێکۆڵینەوەکـانی وەك یەکێـك لە مۆدێلە سەرەتاییەکانی پەیوەندیەکاندا . لە سالێ 1993 زانایانی پەیوەندی دینـس ماککوایـل و ویندھـێل ئاماژەیـان بە مۆدالێ لازوێـل کـرد، کـاریگەری مۆدێەکە ھەروەھـا لە فراوانبـوون و پەرەســەندنە جۆاوجۆرەکاندا ڕەنگی داوەتەوە . زۆرێك لە تیۆریزانان وەك خاڵی دەستپێك بۆ پەرەسەندنی تیۆرییەکانی خۆیان بەکاریان ھێناوە. جۆرج گێرنبەر دامەزرێنەری بیردۆزی کیشتوکاڵ مۆدێلی لازوێڵ لە سالێ 1956 فراوان کرد بۆ ئەوەی سەرنج بدەینە سەر تێگەیشتن و کاردانەوە لەلایـان ھەستـەوەر و دەرەنجـامی پەیوەنـدیەکە. مۆدێلـی پەیوەنـدی درێژکراوەی ھاوکێشەی لزوێڵ. دوو پرسیاری زیادە لە خۆ دەگرێت: لە چ بارودۆخێکدا؟ و بۆچ مەبەستێك یەکەم پرسیار جەخت دەکاتەوە لەسەر گرینگی دەقەکە کەلەسەر پەیوەندی کردن. دووەم پرسیار جەخت لەوە دەکـاتەوە کەڕەنگەجیـاوازی ھەبێـت مەبەســتی نێـرەر و کـاریگەری ڕاستەقینەی پەیامەکە. درێژکراوەی ھاوکێشەکان لالەیەن لێنۆکس گرەی پێشنیار کران و پرسیار لەچی بارودۆخێکدا ؟ و ھێربێرت ھیمان، کە پرسیاری بەچی وەلامێکی دەست بەجێ؟ لەخۆ گرت.تی دەنکان و ئێس مۆریـاتی پۆلێنێکیـان بۆ دەنـگ زیـاد کـرد و ئەوســەرنجیان حستەسەرکاردانەوە لەجیاتی کاریگەری. بەپێ توێژینەوەی میدیای مایکڵ ڕیاڵ ھەموو ئەو ھەواڵەنە سەرکەوتوو نین لەگرتنی مەبەستی ڕەسەنی لازوێل 5،244 لازوێڵ خۆی ھەروەھا پرسیاری زیادە پێشینارکرد عادەتەن بۆ بەکارھێنانی مۆدێلەکە بۆ بوارە تایبەتەکان. لە بواری پەیوەندی سیاسـیدا بۆ نمـوونە ئەم پرسـیارانە لە خۆ دەگرێـت کە بەدوای چـی دەرەنجامێکی بەھادەگەڕێت و ئەیا کاریگەریەکەی لەگەڵ ئەنجامەکانی قسەکەردا دەچێت یان نا.

ڕەخنە مۆدێلی لازوێل ڕەخنەی لێگیراوە لەسەر بنەمای ئەو بانگەشەیەی کە ئاماژە بەفاکتەرە گرینگەکان ناکات وەك کاردانەوە و ژاوەژاوە.

زۆربەی ڕەخنەکان لە مۆدێلی لازوێڵ جەخت لەسەر سادەیی و نەبوونی گفتووگۆی بەمانا دەکات بۆنموونە گرینبەرگ و ویلایەتی سالوین: هەرچەندە مۆدێلی لازوێل سەرنجی چەند توخکێکی سەرەکی لە پرۆسەی پەیوەندی بەکۆمەڵدا ڕادەکێشێت، بەڵام لە لازوێڵ لەوەسفکردنی ناوچەگشتییەکانی حوێندن زیاتر نییە توخمەکان بەیەکەوە گرێ نادات لەگەڵ هیچ تایبەتمەندییەك وە هیچ بیرۆکەیەك نیە بر پرۆسەیەکی چالاك.

شانۆن

[شانۆن ویڤەر]لەیەکەم کاریگەرترین مۆدێلەکانی پەیوەندیکردن. سورەتا لە توێژینەوەی تیۆری بیرکاری پەیوەندیکردن لەساڵی [1948]دا بڵاوکرایەوە و پەیوەندیکردن لە ڕووی پێنج پێکهاتەی بنەڕەتییەکەیەوە ڕوون دەکاتەوە کە بریتین لە سەرچاوەی گواستنەوە کەناڵ وەرگر و شوێنی مەبەست. سەرچاوە پەیامی ئەسڵی بەرهەم دەهێنێت.گواستنەوەکە پەیامەکە دەگوڕێت بۆ سیگناڵێك کە بەکارهێنانی کەناڵێك دەنێردرێت. وەرگرەکە سیگناڵەکە دەگێڕێتەوە بۆپەیامی ئەسڵی و دەی خاتە بەردەستی شوێنی مەبەست.بۆ پەیوەندی تەلافونی زەمینی، ئەو کەسەی پەیوەندی دەکات سەرچاوەیە. ئەوان تەلافون وەك گواستنەوە بەکاردەهێن، کە سیگناڵێکی کارەبایی بەرهەم دەهێنێت کە لە ڕێگای وایەرەوە وەك کەناڵێك دەنێردرێت. ئەو کەسەی پەیوەندییەکە وەردەگرێت شوێنی مەبەست و تەلافۆنەکەیان وەرگرەکەیە .

[شانۆن ویڤەر]

شانۆن ویڤەر\ سێ جۆر کێشەی پەیوەندیکردن جیا دەکەنەوە: کێشەی تەکنیکی، مانا و کاریگەری. ئەوان سەرنج یان لەسەر ئاستی تەکنیکی دەبێت، کە پەیوەندی بە کێشەی چۆنێتی بەکارهێنانی سیگناڵیکەوە هەیە بۆ دووبارە بەرهەم هێنانەوەی پەیامێك لەشوێنیکەوە بۆ شوێنێکی تر بەوردی. سەختی لەم ڕووداوە ئەوەیە کە ڕەنگە ژاوەژاو سیگناڵەکە بشێوێنێت. ئەوان باس لەزیادەڕۆیی دەکەن وەك چارەسەرێك بۆ ئەم کێشەیە: ئەگەر پەیامی ڕەسەن زیادەڕۆیی بێت ئەوان دەتوانرێت شێواندنەکان دەست نیشان دەکرێت، ئەوەش وادەکات بتوانێت مەبەستی ڕەسەنی سەرچاوەکە بنیات بنرێتەوە . پەیوەندی شانۆن ویڤەر لە بوارە جیاوازەکاندا زۆر گاریگەر بووە، لەوانە تیۆری پەیوەندی و تیۆری زانیاری . زۆرێك تیۆرسیتەکانی دواتر مۆدێلی خۆیان لەسەر تێڕوانینەکانی ناوە. بەڵام زۆرجار ڕەخنەی لێدەگرێت لەسەر بنەمای

ئەو ئید یعایەی کە پەیوەندیکردن زۆر ئاسان دەکات. یەکێک لە ناڕەزایەتییە باوەکان ئەوەیە کەپەیوەندیکردن نا بێت وەك پرۆسەیەکی یەکلایەنە تێبگەیەن بەڵکو وەك کارلێکی دینامیکی پەیامەکان کە لەنێوان هەردوو بەشداربووو□کاندا د□گ□□ن□وە. ڕەخنەیەکی تری بیرۆکە ڕەتدەکاتەوە کەپەیامەکە پێش پەیوەندییەکە بوونی هەیەو لەبڕی ئەوە دەڵێت کە کۆد کردن خۆی پرۆسەیەکی داهێنەرانی□ ک□ ناو□□ک□کە درووست دەکات .

شانۆن

[30 نیسان 1916 بۆ 23 شوباتی 2001] matmatic ئەندازیاری کارەبا بووە فۆتۆگرافێکی ئەمریکیش بووە کە بەباوکی تیۆری زانیاری ناسراوە . وەك خوێنکارێکی ماستەری تەمەن 21 ساڵ لە پەیمانگای تەکنەلۆجیای تێزەکەی خۆی نووسی کە دەری خستبوو کە بەکارهێنانی کارەبایی جەبری برلین دەتوانێت هەر پەیوەندییەکی لۆجیکی ژمارەیی درووست بکات . شانۆن لەجەنگی جیهانی دووەمدا بەشداری کردن لە بواری بەرگری نەتەوەیی لەویلایەتە یەگرتووەکان، لەوانەشە کارە بنچی نەیەکانی لەسەر کۆدبۆك و پەیوەندیە پارێزراوەکان

خێزانی شانۆن لە گایلۆرد، میشیگان و کلاود لە نەخۆشخانەیەکی نزیك پێتۆسکی لە دایك بووە. باوکی کلۆدسر [1862-1934] بازرگان بوو بۆ ماوەیەك دادوەری دادگای گایلۆرد بوو. دایکی مابێلف شانۆن [1890-1945] مامۆستای زمان بووە، کەهەروەها وەك بەڕێوبەری قوتابخانەی ئامادەیی گایلۆرد خزمەتی دەکرد. کلاود سر لەنەوەی نیشتەجێبووانی نیوجێرسی بوو، لەکاتێکدامابێل منداڵی کۆچبەرانی ئەڵمانی بوو. زۆربەی [16]ساڵی یەکەمی ژیانی شانۆن لە گایلۆرد بەسەربرد لەوێ لەقوتابخانەی گشتی بوو، لەقوتابخانەی ئامادەیی گایلۆرد سالێ [1932] دەرچوو شانۆن مەیلێکی نیشان دا بۆ شتە میکانیکی و کارەباییەکان باشترین بابەتەکانی زانست و بیرکاری بووە لەماڵاوە ئەو ئامێرانەی درووست کرد وەك مۆدێلی فرۆکەکان بەلەمێکی مۆدێلی کۆنترۆلکراوی، ڕادیۆ وسیتەمی تەلەگرافی وایەری بۆماڵی هاوڕی کەی نیو میڵ دوورتر لەکاتی گەورەبووندا، هەروەها وەك نێراوێك بۆ کۆمپانیای یەکێتی ڕۆژئاوا کاری دەکرد.

ژیانی تاکە کەس

شانۆن لە کانوونی دووەمی 1940 هاوسەرگیری لەگەڵ ئۆرما لێڤۆر، رۆشنبیرێکی دەوڵەمەند جولەکە پڕۆڵی تاڵی کرد.

هاوسەرگیریەکە دووای ساڵێك بەتەلاق کۆتایی هاو لیڤۆر دواتر هاوسورگیری لەگەڵ بێن بارزمان کرد. شانۆن چاوی بەژنی دووەمی بێتی

شانۆن کەوت [نی ماری ئیلیزابیس موور] کاتێك کە شیکەرەوەیەکی ژمارەیی بوو لە بیل لابس . ئەوان لە ساڵی [1949] هاوسورگیریان کـردووە بەتـی یـامەتی کلۆدی دا لە درووسـتکردنی هەنـدێك لە بەناوبانگترین داهێنانەکانی . سێ منداڵیان هەبووە. شانۆن خۆی بەبێ سیاسی و بە باوەڕی پێشکەش کردو ستایشەکان شەش پەیکەری شانۆن هەیە لەلایەن یـوجین داوبەوە هەڵـی کەشـاوە: یەك پەیکەری لەزانکۆی میشیگان، یەکێك لە میت لە تاقیگەی زانیاری و سیستەمەکانی بریار، یەکێك لە گالـیەرد میشیگان یەکێکە لە زانکۆکانی کالیـۆرنیا سان دیی ەگۆ، یەکێك لە تاقیگەکانی بێڵ وە یەکەتی تر لەتاقیگاکانی ئەتی شانۆن پەیکەری لە گایلەرد دەکەوێتە پارکی یادگاری کلۆد شانۆن. دوای تێك شکاندی سیستەمی بێڵ ئەو بەشەی لە تاقیگەی بێڵ کە لەگەڵ کۆمپانیای ئەی تی -تی مایەوە بەشەرەفی خۆی ناوی تاقیگەکەی بوو بە شانۆن

بەرنامەی شەتڕەنجەکەی شانۆن

لە [9 مایسی 1949] شانۆن کاغەزێکی پێشکەش کرد بەناوی پرۆگرامیکی کۆمپیتەر بۆ یاری کردنی شەتڕەنج . پەڕەکە لە پەیمانگای نەتەوەیی بۆ کۆنگرەی ئەندازیارانی ڕادیۆ لە نیۆرك پێشکەش کرا ئەو وەسفی کرد کە چۆن کۆمپیتەرێك پڕۆگرامێك کار بکات بۆیاری کردنی شەتڕەنج لەسـەر بنەمـایی تۆمـارکردنی شـوێن و جوڵانـدنی هەڵبـژاردن . ئەو پێشینـاری سـتردیژی کـرد بۆ سـنورداركردنی ژمـارەی ئەگـەرەکـان کەلەیاری شەترەنجدا ڕەچاوبکرێن لەمانگی [ئازاری ساڵی 1950] دا لە گۆفـاری فەلسـەفیدا بڵـاوکرایەوە و بەیەکێـك لەیەکەم وتارەکانـدا دادەنرێت کە لەسـەر بابەتی پڕۆگرامکردنی کۆمپیتەرێك بۆیاری کردنی شەتڕەنـج و بەکارهێنـانی کۆمپیتەرێـك بۆ چارەسـەرکردنی یـاریـیەکە بڵاوکرایەوە.
پرسـەی ئەو بەئەوەی کۆمپیتەرەکە بەیـار بـدات لەسـەر ئەوەی کە چ جوڵەیەك بکات کردارێکی مینی ماکس بوو، لەسەر بنەمایی کرداری هەڵسەنگاندنی شوێنی شەتڕەنج. شـانۆن نموونەیەکی زبریی لەکراری هەڵسەنگاندنی دا کە تێیدا بەهای شوێنی ڕەش لەشوێنی سپی داخرا. مادەکە بەپێی بەهای ڕێژەیی ئاسایی شەترەنج دەژمێنردرا [1 خاڵ بۆ شاژنەك، 3خاڵ بۆسوارچاکەك یان بیشۆپێیك، 5خاڵ بۆ شاژنەك، 9خاڵ بۆ شاژن]

سەرچاوەکان
1. سایتی شە مەگەزین
2. ساتیی کوردستانی ڕۆژنامەی نوێ
3. سایتی خۆشەویستی بۆ کورد
4. سایتی کەڵاو ڕۆژانە
5. سایتی کورد پڕێس
culturapparatus. WordPress.com . 6
discover.hubpages.com . 7
claude Elwood Shannon . 8
the lives they lived،claude Shannon . 9
slonae n.j.a wyner، Aarona d، eds claude elwood Shannon،colledced . 10
claude E.an oral history .11
Shannon c،e. (1938) A symbolic Analysis of relay and switching . 12
Shannon claude elwood 1940 an algebra for theoretical genetics the of thrchnologe . 13
Aristotle the philosophers \ Betrand Russell، history of western und .14
Aristole ،philosophy، simon and Schuster، . 15
steinberg Sheila 2007 Anintroduction to communication studieds .16
Lasswell's Model of Communication Backward: Three Scholarly Misconceptions". 17
Lasswell: An Annotated Bibliography Haven: New Haven Press .18
Media Theory: Contributions to an Understanding of American Mass Communications"..19

شیعر؛ بیرۆکەو تییمەو تەکنیك..

سەران محەمەد

دەستپێك

لەم وتارەدا ڕۆشنایی دەخرێتە سەر لایەنە شاردراوەکانی بەرهەمهێنانی کاری شیعریی، دوور لە باو، لەکاتێکدا چەمکی گشتی شیعر لای زۆرینەی هەر بریتییە لە ڕەگەزەکانی کێش و قافیە و مۆسیقا ، لەکاتێکدا (تەوەرە، بیرۆکە، تەکنیک) ڕۆحی زیندوون لە هەموو دەقێکی شیعریدا، کە زۆرێک لە خوێنەران درکی پێ ناکەن و زۆربەی ڕەخنەگران باسی ناکەن، چونکە بابەتی تەکنیکەکانی شیعر نازانن (بە شێوەی پراکتیکییەکەیدا) ، جگە لە ڕەخنەگرێکی شاعیر یان شاعیرێکی ڕەخنەگر نەبێت کە تەواو درکیان پێدەکات، وەک چۆن لە بەرهەمەکانی تی. ئێس. ئەلیەت و ئەحمەد شەوقی و ئەوانی تردا هەیەو باسکراون.
جا چ گەر ئەو دەقانەی باسیان دەکەین: شیعری ستوونی بن، یان شیعری ئازاد یان پەخشانە شیعر، ئەم سێ ڕەگەزەی ناونیشانەکە گرنگن و بە ئەمانە بەی هەیە دەقی شیعر گرنگی و کاریگەری لەسەر ڕۆحی وەرگر لەدەست بدات. ڕیزبەندی شاعیران لە ڕووی ماناکانەوە بە پێی بەچوونی (قەرتاجەنی) چوارن: داهێنان و شایستە و هاوتاو دزین..داهێنان لە لوتکەدایەو شایستەش دوای ئەو دێت، سێیەمیان ئەوەیە کە هاوتای ئەوانی ترەو بەئاگاداری و چاولێکەریی نووسیویەتی، ئەمە هیچ عەیب نییە، بەڵام گەر دووەمیان لەسەر یەکەم دابمەزرێت و هاوشێوەی ئەو بێت، ئەمە عەیبەیە و دزیش هەمووی کۆموکۆییە، هەرچەندە هەندێکیان لە هەندێکی تریان ناشرینترن.
هەموو شتێکی کۆن خراپ نییە و هەموو شتێکی نوێ باش نییە و بە پێچەوانەشەوە. داهێنەر نەمرە، تەنانەت ئەگەر خۆشی بمرێت، دەقی شیعری ڕەسەن لە هەموو زمانێکدا هەر بە شیعر دەمێنێتەوە دوای پەرچەڤەکردنی، چونکە کڕۆکە سەرەکی و سیفەتە شیعرییەکانی لە دەقی یەکەمدا پاراستووە..

ناوەڕۆك

لەم ڕۆژانەدا کەسانێك هەن شیعر و ڕەخنە و بابەتی جۆراوجۆر دەربارەی شیعرناسیی دەنووسن.. بە گوێدانە ئەوەی کە تە ئەم هەوڵانە ڕەتدەکەیتەوە یان حەزت لێیە، بەڵام بە دەگمەن کتێبێك یان بابەتێك دەخوێنینەوە کە باس لە لایەنەکانی شیعر بکات و باس لە وردەکاری و نهێنییەکانی نووسینەکەی بکات، چونکە ئەوانەی کە دەتوانن ئەم کارە بکەن شاعیری ڕەخنەگرن (وەک ڕەخنەگر تی ئێس ئەلیەت) (١) و ئەحمەد شەوقی و ئەوانی تر …

بەڵام هەموو ڕەخنەگران شەڕی ئەم مەیدانەیان نەکردووە و ئەمەش بە کەمکردنەوەی توانایان ناگەڕێتەوە، بەڵکو لەبەر ئەوەی (شاعیر-ڕەخنەگر)ەکان ئەو ساتە شیعرییانە دەژین و شیرینی و تاڵییەکانیان تێدەپەڕێنن. ئەوان باشتر لەوانی تر دەزانن لەمەڕ بابەتەکانی ئیلهام وەرگرتن و لەدایک بوونی شیعر، کە لە قووڵایی ڕۆحەوە چی ڕوودەدات تا دەگاتە دەوروبەر، یان تا ئەو کاتەی بە بڵاوکردنەوەی بەرهەمەکە لە دوتوێی کتێب یان ڕۆژنامەی ئەدەبی و پلاتفۆرمە کۆمەڵایەتییەکان… ڕووناکی دەبینێت. دوای بەرهەمهێنانی بەرهەمە شیعرییەکە، خوێنەران دەبنە خاوەنی ئەو شیعرە، هاوبەشی شاعیر دەکەن لە لایەنە داهێنەرانەکانیدا، لەگەڵیدا دەفڕن لە ئاسمانی ئەندێشەی شیعریدا بۆ گەیشتن بە ئامانجی شاعیر یان نزیك بوونەوە لێی، بە چاودێریکردن و خەیاڵکردنی ئەو وێنە مەتافۆریکانەی کە قەرتاجەننی لە (منهاج البلغاء و سراج الادباء)دا دەڵێت: "هێنینەوە پیشەیەکە ئامێرەکەی تەبعی مرۆڤە". تەبع تەواوکردنی خودە لە تێگەیشتن لە نهێنییەکانی قسەکردن، تێگەیشتن لەو ڕێچکە و مەبەستانەی کە دەبێت قسەی شیعریی، بەرەو ئەوە ئاراستە وەرگرێت".(٢)

بەگشتی؛ بە دەگمەن لێرە و لەوێ دەبینین کە باس لە هونەرەکانی نووسینی شیعر و لایەنە فراوان و بەربڵاوەکانی بکرێت. ڕەنگە هۆکارەکەشی بۆ گرنگی بابەتەکە بگەڕێتەوە لە بەرهەمهێنانی شیعردا کە تایبەتە بە شاعیران، بۆ ئەوانی تر. هێزی ڕێنمایی بیرۆکەو خاتەرەی ناوەکیی کە شاعیران لەم بارەدا جیاوازو جۆراوجۆرن ڕۆڵێکی سەرەکی دەبینێت لەم ڕووەدا. (٣)

ئەگەر لەسەر ئەوە کۆك بین کە بەرهەمی شیعری دەوڵەمەند و داهێنەر بریتییە لە (بەکارهێنانی تایبەتمەندییەکانی مادەی سەرەتایی زمان بە باشترین شێوە)، سروشتی بەرجەستە و میتافیزیك، واتە: وشە و مانا، ئەوا ئەم دەربڕینە ئینسانییە ئەبەدییە پێویستی بە بەردەستبوونی کەرەستە سەرەتاییەکان هەیە لە هەر شیعری شاعیرێکدا بێتە دی بۆ ئەوەی قۆناغەکانی پێ تەواو بکات و ببێتە شیعرێکی باس و وەك پێویست نوێنەرایەتی شاعیرەکەی بکات لە دنیای ئەدەبیاتی بەرهەمدار و ئەمەی خوێنەرانیش بەشێك لە کاتی خۆمانی پێ بدەین و بەرەنجام ناوی بە (بەرهەمێکی ئەدەبی کاراو دڵخواز) بهێنین، سەرەتا لە بەهرە دەست پێ دەکەین و لە ڕێگەی میکانیزمەکانی بەکارهێنانەوە بە وردبینی و هۆشیارییەوە تا دەگاتە هەڵبژاردنی گونجاوی بابەتەکە و تێپەڕاندنی بەربەستەکانی تەوەری زیندوو و بیرۆکەی نوێی داهێنەرانە، یان زیادکردنی نوێ لەسەر ئەوەی لەلایەن ئەوانی پێش ئەمەوە ئافراندوویانە.

شاردراوە نییە لە خوێنەری هونەرەکانی شیعر بە فۆرم و ناوەڕۆکەوە، کە نووسینی شیعر بەهرەیە پێش ئارەزوو، شیعر سەر بە هیچ جوگرافیایەك نییە، یان سەر بە ڕەهەندە بەرتەسکەکان، بەڵکو لە پلەی یەکەمدا هی مرۆڤایەتییە. وەك ئاشکرایە مۆدێرنیتەی شیعر بە تەنیا کێش و قافیە نییە، یان چەردەیەکی وەرزیی بێت کە دەقی شیعر بە مەبەستی گەیشتن بە هەندێك پێشکەوتنی جوانکاری لەبەری بکات، بەڵکو پێکهاتەی بنەڕەتی و شاراوەی شیعرەکە ئەو بەشەیە کە دوای وەرگێڕانی بۆ زمانەکانی دیکە وەك خۆی دەمێنێتەوە. بۆیە کەسانێک هەن پێیان وایە شیعر لە دەرەوەی بازنەی وەرگێڕاندایە، بەڵام وەک کارێکی ئینسانی و ناوەڕۆکێکی ڕۆحی هەمووان لە خاڵی ئافراندندا هاوبەشیی دەکەن، بە سروشت لە دەرگای ویژدانی هەمووان دەدات، پێش ئەوەی زاراوەی زمانەوانی بێت، ئاڕاستەی دڵ و دەروون دەکات، نزیکترینە لە هەمووان بە هیچ ئیستیسنایەك.

(سوزان بەرنارد) لەم پەیوەندییەدا سەبارەت بە (پەخشانە شیعر) دەنووسێت کە چۆن سەرەتا لە ڕەوتی سەرەکی یاخی بوو و لە ئەنجامدا بە ملکەچکردنی بۆ یاساکانی تری هاوشێوەی شیعر، بازنەی شیعری بەجێنەهێشتووە، بەڵکو بە جلوبەرگی مۆدێرنیتە بە فۆرم و زمانەوە خۆی نمایش دەکاتەوە، ڕوونە کە پەخشانەشیعر لە سەربنەمای فەوزاو ڕوخاندن کاردەکات، هەندێکجاریش لەسەر تێکدانی ڕێسا ئاساییەکانی زمان، بەڵام هەر یاخیبوونێك لە یاسا هەبووەکان ناچارە لە کۆتاییدا – ئەگەر بیەوێت کارێکی ئەدەبیی باش و بەردەوام بخاتەڕوو – پەیوەستی بە جێگرتنەوەی ئەم یاسایانە هەیە بە یاسای تر. ترس لە تێپەڕاندنی ئەو شتەی کە نائەرگانیکە و فۆرمی نەماوە، ئەوە – لە ڕاستیدا – پێداویستییەکی تایبەتی شیعرە کە بەم کارە هەڵدەستێت.(٤)

لایەنی گرنگ و بناغەی پتەو هەیە کە هەر بەرهەمێکی شیعری لەسەر بنیات دەنرێت، بە گوێدانە ئەوەی سەر بە چ قوتابخانەیەکی شیعرییە، بەڵام ئەمە بە دەگمەن لەلێکۆڵینەوە و خوێندنەوەی چەمان هەیە؛ جارانێك وردەکاریی شاراوە هەیە لە بەرهەمێکی شیعریدا و لە نێو دێڕو کۆپلەکاندا خۆیان مەڵاسداوە، تەنیا ئەو کەسانە هەستی پێدەکەن کە بە وردی دەیخوێننەوە و بە هێمنی لێی تێدەگەن، بە تایبەت کە زۆربەی بەرهەمە ئەدەبییەکان لە سەردەمی ئێستای ئەمڕۆدا لە لایەن خوێنەرانەوە زۆر گرنگییان پێ نادرێت و دەستبژێرو نوخبەش لەم (دنیای تەرکیزی چاو وبینینەدا لەبری هزرو رامان) ڕوو لە کەمییە. شیعری ڕەسەن بریتییە لە پارچە هونەرێک کە پیتەکانی دەتوانن تەرازووی مانا لاسەنگ بکەن. شاعیر هەیە حەزی لە بەرزکردنەوەی توانای زمانەوانیی و وشەسازی خۆیەتی لە دەقەکاندا،

وەك گەمەو لایەنەكانی ڕێزمان و ئاڵوگۆڕ و ڕێنووس و هتد... ، بەڵام دەقەکە لە کۆتاییدا وەك پێویست کاریگەریی نابێت و ڕۆڵی خۆی ناگێڕێت، بگرە هیچ هەژانێك یان دڵەڕاوکەیەک لە ڕۆحدا بەرپاناکات، چونکە بەپێی ئەو بنەمایەی ئەو کارە ئاتاج و پێویستی بە بیرۆکەو تیمەی تازەو کاریگەرە تا زمان خۆی لە دووتوێیدا ببینێتەوە، بۆیە لە ئەنجامدا لەگەڵیدا کارلێك ناکەین.
گومانی تێدا نییە بەو پێیەی کە پەیوەندییەکی نزیک لە نێوان وشە و بیرکردنەوەدا هەیە بۆ فۆرمولەکردنی مانا، واتا بە تەنیا لە ناو دەقێکدا بە (وشەی شیعریی) جوڵە بەرپا ناکرێت، ئەوان دوو دیوی یەک دراون. ئەگەرنا بە بوونی هەریەکە لەم دووانە لە فەنتازیایەك یان شتێکی زیاتر لە دیکۆرات و ڕازاندنەوەی زمانەوانەی زیاتر سەیر ناکرێت، هەڵبژاردنی فەنکشنی گونجاوی زاراوە و بەکارهێنانی لە شوێنی جوگرافیای دروستی خۆی لە دەقدا تەنیا وەڵامێکە بۆ هێنانەدی پێداویستییەکانی بیرۆکە و خزمەتکردنی.
ئیبن تەباتەبا پشتڕاستی دەکاتەوە و پێی وایە قۆناغی یەکەمی داهێنانی شیعریی: (سەرگەردانی بیرۆکەیە لە عەقڵدا) بەو پێیەی بیرۆکە مانا و ئامانجی یەکگرتووی شیعرەکەیە. بگرە کەسانێك هەن لەوە زیاتر ڕۆیشتن کاتێك دەیانگوت: هونەری ڕاستەقینە ئەو بەخشینەیە کە بیرۆکەی داهێنەر و لە هەمان کاتدا شاراوە پێشکەش دەکات، خوێنەر چێژ دەبینێت لە کەشفکردنی ئەو گەمەو تەکنیك و جوانکاریانە. بۆیە شاعیر و ڕەخنەگری ئینگلیزی (شێلی) زیاتر لایەنگری هارمۆنی لە فیکردایە نەك ملکەچکردن بە سیستەمێکی فۆرماڵی و زمانەوانی تایبەت، ئەو لە (لە بەرگریکردن لە شیعر)دا دەنووسێت: “لە ڕوانگەیەکی توندی فەلسەفییەوە، ناتوانرێت جەماوەر دابەش بکرێت بەسەر پەخشان و شیعردا. ناکرێت شاعیر زمانەکەی ملکەچی یاسایەکی باوی فۆرم بکات گەر مەرجی هارمۆنی لە بیرۆکەدا لەبەرچاو نەگرێت”. (٥)
بۆیە دۆزینەوەی بیرۆکەیەکی گونجاو بۆ دەقێکی شیعریی یەکەم قۆناغی تەواوکردنی کارە بەرهەمدارەکەیە، ئەمەش ئاسان نییە وجارانێك پیویستی بە هۆکارو بەهرەوەرگرتنە.
جاحیز لە (البیان والتبیین) دەڵێت: “هەموو جۆرەکانی نیشانە لەسەر مانای وشە و غەیرە وشە، پێنج شت کەم و زیاد نابن، یەکەم: وشە، پاشان نیشانە، پاشان گرێ، پاشان هێڵ، پاشان حاڵەت کە پێی دەوترێت تەو یان نەمام، و ئەمەش حاڵەتی ئاماژەکردنە، کە بەکاری هەموو ئەو جۆرانە هەڵدەستێت. هەروەها ئاماژەو زاراوە هاوبەشن، بەڵکو باشترین پاڵپشتە بۆ زاراوەو باشترین تەرجومان و نوماینەدەیە بۆی”(٦).

لە لایەکی تریشەوە کەسانێك هەن وا دەزانن کە بیرۆکە هاوواتای ئیلهامبەخشینە، ئەوەش وەکو ناوکی ڕووەک و میوەیە، گەر بمانەوێت درەختەکی ڕازاوەمان هەبێت ناتوانرێ دەستبەرداری تۆو و یان نەمامەکە بین، بۆ نموونە دەبینین شاعیرانی ناودار هەن ئەم توخمەیان نییە بە درێژدان بە کارەکانیان پەیوستیان پێیەتی، بۆیە ڕەنگە ئەمە هەکاری بێ پەزیی و نەبوونی کاریگەری دەقەکانیان بێت لە قەناغەکانی دواتری تەمەنیان، یان دەبێتە هەی ئەوەی بە بەخشین بەمەننەوە و ئیدی خەیان بەدوور بگرن لە نووسینی شیعر بۆ ماوەیەک، تا مادەی خاو و وزەی مەعنەوی و هەزی ناوەکی و ڕۆحی پەیوست بەدەست دەهێننەوە بە دەزینەوە و پێگەیشتنی بیرۆکە و… تەقینەوەی لە شێوەی شیعرەکی نوێبەخشی داهێنەرانەدا، ئەم بیرۆکانە دەتوانن لە توخمەکانی ژیانی ڕۆژانە، ئەزموونەکان، پەیوەندییەکان، ئەزموونەکانی سەفەرەوە…. تاد سەرچاوە بگرن یان بگرە دیتنەکی ڕاگوزەری دیمەنێك یان ڕووداوێك، جا کاریگەرییەکە بچووک بێت یان گەورە، نزیک بێت یان دوور گرنگ نییە.. پاشان لە تاقیگەی ناخدا شێوەیەك وەردەگرێت و دەگۆڕێت بۆ بیرۆکەی دەقێك، لە ڕێگەی بەکارهێنانی شێوازە شیعرییەکان بە بەکارهێنانی ئامرازی شیعری گونجاو بۆ پێکهێنانی دەقێك: لە دانان و ڕێکخستنی وشەکانەوە، زاراوەسازی، بەگەو کەپلە، ڕیتەریک، مەتافەر، وێنەسازی خەیاڵ و تەواوکردنی پێکهاتەی شیعریی لەگەڵ چوار توخمە سەرەکییەکەدا بۆ پەی پەلەنکردنی هەندێک لە ڕەخنەگران: (ناوەڕۆك، پێکهاتە، فەرهەنگ، وێنەی شیعریی) و هەروەها بەم پێوەرانە دەتوانین هەستین بە جیاکردنەوەی شیعر لە ژانرە ئەدەبییەکانی دیکە.

ئەمە پێشتر گرنگیی دەزینەوە و لەدایکبوونی بیرۆکەی گونجاو بە هەر دەقێک پێشوەختە لەناخی شاعیردا ڕوونکردنەوەمان دا. پاشان ڕۆڵی تەوەرە(تیمە) دێتە ئاراوە، کە گرنگی لە خاڵی یەکەم کەمتر نییە، ئەمە خودی بابەتەکە نییە و ڕۆڵەکەی تەنیا بە یەك وشە یان ناونیشانی دەقەکە سنووردار ناکرێت، بەڵکو هەموو شتێك کە پەیوەندی هەبێت بە هەموو مانا سەرەکی و لاوەکییە بەردەستەکانەوە لە دەقەکی شیعریدا لە ژێر سەردێڕی تیمەدا پۆلێن دەکرێت، کەواتە تیمە، بابەت(موضوع) نییە و بەڵکو زۆر لەو فراوانترە، تیمەش لەسەر بنەمای بیرۆکە دادەمەزرێت، کە بە تەکنیکە کاریگەرەکانی نووسینی شیعر پشتگیری دەکرێت. کەسانێك هەن کە تەوەرە لە شیعردا بە پێگەی دە بە جەستە وەسف دەکەن، و پێناسەی دەکەن کە "هەموو وێنەیەك، ئەبژێیەك یان بیرۆکەیەك کە بە دەربڕینی تایبەتمەندییەکانی دەق بەکاربێت، بە چوارچێوەی بنەڕەتی دادەنرێت کە قووەی و دەنگدانەوە بە بەرهەمە ئەدەبییەکان دەبەخشێت، یان ئەو عەدەسەیە کە خوێنەر

دەتوانێت بەهۆیەوە تەفسیری دەقی پێ بکات". (٧)
ڕەخنەگری لەهاتوو (نادیە هینداوی) پەنجەی خستە سەر ئەم توێژینەوەیە و لە ڕوانگەی خۆیەوە تەوەرەکەی باس کرد و بە وردی ڕوونی کردەوە و ئەو تیمەی بە زەریا چوواند. واتە تیمە هەمەلایەنەتر و گەورەتر لە بابەت، کەواتە ئەگەر بابەتەکە سنووردار بێت بە یەك وشە یان دەستەواژەیەك یان ناونیشان، ئەوا تیمە هەموو پەیوەندیە لاوەکییەکانی ماناکان و ئاماژەکانیان لەخۆدەگرێت لەگەڵ هەموو بڕگەو کۆپلەکانی ناو دەق، هەر وەک چۆن (ڕۆلاند بی. تۆبیاس)سەبارەت تیمە دەڵێت: "سیستەمێکی خودکرداریی ئاراستەکردنە لە بەردەستداو لە خزمەت خوێنەردایە". (٨)
وەک لە سەرەوە ئاماژەمان پێدا، دەقێکی جددی و سەرکەوتوو تەنیا لەم دوو توخمەدا سنووردار نییە، بەڵکو شاعیر بەدوای تەکنیکە جیاوازەکاندا دەگەڕێت بۆ داڕشتنی بیرەکە و تەوەر لە پێناو گەیشتن بە ئامانجەکەی و تەواوکردنی کارە شیعرییەکەی بە جیاوازی و سەرکەوتوویی.
تەکنیکە شیعرییە جیاوازەکان وەک فاکتەرێکی گرنگ بە بەرهەمهێنانی جوانیناسی لە دەقە شیعرییەکاندا بە هەر سێ جۆرەکەیانەوە بنەڕەتێکی گرنگن: چ شیعری ستوونی بێت یان شیعری ئازاد یان پەخشانە شیعر، بە بەکارهێنانی کۆمەڵێك ئامرازی جیاوازی وەك: چڕکردنەوە، هێماسازی، فۆرمالیزم، دەربڕین، دەقئاوێزان، بەهرەوئیلهام، مێتافۆر، خەیاڵ و بەشەکانی ڕەوانبێژی وئەوانی دیکە... بەجۆرێك لەڕێدا ڕۆڵی زمان و بەکارهێنانە ڕیتۆریکییەکانی و ناوەڕۆکەکەی لە هونەرەکانی داڕشتنی دەقەکە دەردەکەوێت، بە پێی ئەوەی شاعیر پێشوەختە هەڵبژاردووە و لە خەیاڵی خۆیدا نەخشەی بۆ داناوە، پاشان لە شێوەی لافاوێکدا دەردەچێت لە سەرچاوە ڕەسەنە خاوەکەیەوە لەناو ڕۆحدا ڕێڕەوی خۆی وەردەگرێ و تادەگاتە شوێنگای تێڕژینەوە و پاشان پێداچوونەوە، لابردن و زیادکردن و ڕاستکردنەوە... تا دەگاتە لەبوونەوە لە دوا نوسخەی بەرهەمهاتووی دەقە شیعرییەکە.
هەروەها هەندێك لە تایبەتمەندانی شیعر ڕەسەنایەتی لە بەکارهێنانی ئەم تەکنیکانەدا وەک فاکتەری یارمەتیدەر زیاد دەکەن بە بەهێزکردنی تەوەری دەقەکە، هاوتەریب لەگەڵ هەڵبژاردنی بابەتی شیعر وەک هەڵبژاردنێکی ئایدیاڵ و ناوازە، کە ئەمە زۆر بە گرنگ دادەنرێت؛ چونکە ئەوە ئەو خاڵەیە کە هەستی یەکەمی ناوەوەی شاعیر لەخۆ دەگرێت، دەبێت شاعیرئاگاداری ئەوە بێت کە بابەتەکە بە وردی هەڵبژێرێت، دەربڕینی خودی دونیای شاعیر خۆی بێت یان نزیك بێت لە دونیای خۆی و تێڕوانین و پرەنسیپ و قەناعەتەکانی خۆی. بۆ نموونە دەوڵەمەند ناتوانێ شیعرێك لەسەر ئازارەکانی هەژار بنووسێت وەک

ئەوەی هەژارێک دەینووسێت، هەروەك چۆن پیاوی ناعاشق ناتوانێت شیعرێکی غەزەل و دڵداری بنووسێت وەک چۆن عاشقێک دەینووسێت(٩).
قەرتاجەنی سەبارەت بە جۆری شاعیران سەبارەت ماناکان دەڵێت: “پلەبەندی شاعیران لە ماناکاندا چوار پشکن: : داهێنان و شایستە و هاوتاو دزین..داهێنان لە لوتکەدایەو شایستەش دوای ئەو دێت، سێیەمیان ئەوەیە کە هاوتای ئەوانی ترەو بێئاگاداری و چاولێکەریی نووسیویەتی، ئەمە هیچ نییە عەیب، بەڵام گەر دووەمیان لەسەر یەکەم دابمەزرێت و هاوشێوەی ئەو بێت، ئەمە عەیبەیە و دزیش هەمووی کەموک□ییە، هەرچەندە هەندێکیان لە هەندێکی تریان ناشرینترن ” (١٠)
لە کۆتاییدا تەنیا ئەوە ماوە ئاماژە بە وتەیەکی سوزان بێرنارد بکەم سەبارەت بە هۆکارە سەرەکییەکانی ڕۆڵی ڕامبۆ لە مێژووی سەردەمی پێش سوریالیزمدا تا ئەمڕۆش، ئەو نووسیویەتی کە ڕامبۆ یەکەم کەس بوو شێلگیرانە جەختی لەسەر پەیوەندی توندی نێوان فۆرمولەی نوێی شیعری و گەڕان بەدوای نەزانراودا دەکردەوە، کە ئەمەش شیعری مۆدێرن دەکاتە هەوڵێکی میتافیزیکی، زیاتر لە فۆرمێکی هونەری. (١١) هەروا با مەیلی زاڵ لە سەردەمی جاهیلی شیعری عەرەبیدا لەبیر نەکەین کە ئیلهامبەخشی شیعرییان بە فاکتەرە نەبینراوەکانی وەک پەری یان ئەوەی کە هەندێك پێی دەڵێن شەیتانی شیعر لێکدەدایەوە. بەڵام لە ڕاستیدا ئەگەر لایەنە نەبینراوەکانی م□ر□ق ب□ سێ جۆرەکەیانەوە (دەروون، فیکر، ڕۆح) بە سەرچاوەی ڕاستیقینەی شیعری ڕەوان و پاراو هەژمار بکرێن، ئەمە حاڵەتی شاعیری لێهاتووی شکۆمەندە کە بە ئەزموونە تیۆرییە قووڵەکانی خۆی لە زانستەکانی شیعر و زمان و ئەزموونە پراکتیکییەکانی ژیاندا بەرهەمی داهێنەرانەی شیعر بەرهەم دێنێت.

بەرەنجام:

من شیعر دادەنێم بە (خود) بە هەموو پێکهاتە جۆراوجۆرەکانییەوە، واتا خودی ئاگا و نائاگا، خودی هەست و نەست، خودی ئەزموون و دنیا بینی، خودی زمان و جوانیناسی، خودی گیان و ئەندێشەکردن، خودی دەربڕین و □وبەڕووبوونەوە، خودی دوێنێ و ئەمرۆ و سبەینێ… بۆیە هەموو شیعرێك هەڵگری چەمکی دنیایەك لە هەمەجۆرییە، چ دەروونیی بێت یان کۆمەڵایەتی، یان دنیابینی و هەڵوێست، یان وشەسازیی و ئیستاتیك..تاد
بەشێك لەوەش کە دەبێتە زاخاودانی ئەم ئەزموونەو بەرەو پێشچوونی؛ بریتییە ل□ ب□□اوکردنەوەو خستنەڕووی بەرهەمە شیعرییەکان، گرنگ نییە ل□ ب□□اوکراوەی کاغەزیی وەك دیوان و ڕۆژنامەو گ□قاردا ب□ت،

یان بە خوێندنەوەی جەماوەریی و تەنانەت کۆمەڵایەتییەکان و پێگە ئەدەبییەکان و تاد..
بەڵام لە بەرئەوەی لەمەڕماندا بەداخەوە زۆربەی بڵاوکراوە کاغەزییەکان قۆرخکراون و هەندەی بە دوای شوێنگەی حیزبی و مامەحەمەیی و برادەرایەتی و خۆخۆیی دا دەگەڕێن، نیو هەندەش خۆیان نادەن لە قەرەی شیعری جددی و داهێنەر، بۆیە من زۆربەی ئەو شاعیرانەی لە (تەم) دا کۆبوونەتەوە بە شاعیرانی (سەعلوك)(١٢) ناودەبەم، ئەو زاراوەیەش بەو شاعیرانەی قۆناغی شیعری جاهیلی دەگوتران کە مەحروم و بەدەربوون لە بازنەکانی دەسەڵاتی خێڵ، هاوشێوەی درەوشانەوەی یاخیبوونی ئامبە شیعرەکانیشیان ناوازەو جیاواز بوو، بە ئینتیماو یاخی بوون، ڕەفزکراو و ڕەفزکەرەوە بوون لەلایەن بازنە دۆگماکانی شیعرو کۆمەڵە و گروپە ڕەسمییەکانەوە، لەکاتێکدا زۆرینە ئەجنداو بەرژەوەندی خۆیان هەیەو ئەمانیش لەخەمی شیعرو ئەفراندندا ڕاستگۆیانە لەگەڵ شیعردا دەژین. جوانتریش لەمە ئەو شاعیرانەی لە (تەم)دا کۆبوونەتەوە هەریەکە خاوەنی شێوازێکی جیای نووسینی شیعرو دنیابینی شیعرە جیاواز لەوانی دی.
بالێرەدا کەمێك رابمێنین و پێکەوە گوزەرێکی خێرا بکەین بە شیعرێکی بڵاوکراوەی ئەو پێگەیەدا لەژێر ناونیشانی (ماڵی سەر فەرشەکان)(١٣)ی شوان تۆفیق دا، کە من وادەزانم هەمان شاعیرە کە پێشتر بەناوی شوان سەعیدەوە هاوشێوەی تەرزی ئەم دەقەی بڵاودەکردەوە. شاعیر لەم شیعرەدا گەمەیەکی تەکنیکی جوان بە ئەوین دەکات و مانایەکی نوێی شیعریی لە بەرجەستە دەکات، کە لێرەدا ئەم بەشەی پەیوەندی هەیە بە بابەتی ئەم وتارەوە، کە چۆن شاعیر دەتوانێت بە بیرۆکەی نوێ و تەوەر و تەکنیکی جیاوازەوە دەقێکی شیعریی داهێنەرانە وەدی بێنێت و نوێبوونەوەیەك بەو ئاراستە کلاسیکییە ببەخشێت کە زۆربەی شاعیرانی غەزەل، بە کۆن و ڕۆمانسی و مۆدێرنەکانەوە تێوەی گلاون و هەمیشە لە خولگەیەکی دووبارەدا دەسوڕێنەوە.
هەر خوێنەرێك کە ئەو شیعرە دەخوێنێتەوە لە دیدگای خۆیەوە لێکدانەوەی بۆ دەکات، کە ڕەنگە زۆرینە بە دیوە باوەکەی ڕۆمانسییەتدا بیخەنە پاڵ زۆرینەی شیعری غەزەل و چیدی خۆماندوونەکەن و وازبێنن لە لێوردبوونەوەو تێگەشتنی زیاترو جیاوازییەکانی ناوی، کە هەندێکی زۆر وردەو هەندێکیشی بەرچاوە.
زمانی دەقەکە، زمانێکی ئاڵۆز نییەو بابەتەکەشی زۆر سەیرو نامۆ نییە، بە نموونە ئەو بە ئاودانی باخچە دەست پێدەکات، بەڵام وشەی (پاکانە) ئاراستەیەکی تر دەدات بە کۆی دەلالەتەکانی ئاودان و وشکبوون، ئاراستەیەکی موچڕکئامێز، کە ئەمەش وەرچەرخان و

موفاجەئەی شیعر لای خوێنەر بەرپادەکات، ئاوها شاعیر لە ڕێی دۆزینەوەی تەکنیکی نوێی دەربڕین و هەڵکۆڵینی تییمەیەکی نوێ لە نێو تییمە کۆنەکەی ڕۆمانسییەتدا هێڵێکی ڕاست و چەوت دەهێنێت بەسەر بیردۆزی لێکدانەوەی زایەندی فرۆیدا(١٤)، کە فرۆید وای دەبینێت چالاکی و غەریزەی زایەند تەنیا کارێکی بایۆلۆژی نییە، بەڵکو هێزی پاڵنەری ژیانە وهەر ئەوەشە هۆکاری هەموو ئەو دڵەراوکێ و بەرزونزمییە دەروونیانەی کە مر□ق ل□ ژیاندا توشی دێت، وێڕای ئەوەی دابەشی پێنج قۆناغی دەکات و تەنانەت قۆناغی شیرخواردنی کۆرپەش بۆ ئەو پاڵنەرە دەگەڕێنێتەوە!.

شوان لەم دەقەدا بەوردیی کاری لەسەر بونیاد کردووەو لە بیرۆکەی چنینی سەر مافوورەوە وێنە ئەندێشەییەکان تێکەڵی شیعرو مەجاز دەکات و هەم دەیکاتە ناونیشان و هەم دوا کۆپلەی شیعرەکەی و خاڵی جیاوازبوون. بیرۆکەی وێنەی چنراوی سەرمافوور لە کۆپلەیەکی شیعری کوردیدا شتێکی جوان و ناوازەیە و کەم بەرچاودەکەوێت، هەر ئەو وێنە شیعرییەی سەر مافوورەکەیە کە پێچوپەناکانی تییمە ئاوەڵا دەکات، نازانم ڕەنگە لە شیعری فارسیدا بوونی هەبووێت، لێرەدا چڕکردنەوەی پنتەکانی نێودەقەکە لەو وێنەیەدا خۆی لە خۆیدا چەند ئاماژەیەك ه□□□د□گرێ، کە ناکرێت لەم دەرفەتە تەسکەدا لەسەر هەموویان بوەستین.

ئەو شیعرە زۆر ڕەهەندی جیاواز و پنتی داهێنەرانەی تێدایە بۆ لەسەردووان، بۆنموونە وەك بەکارهێنانی کۆدو سیمبوڵ لە دێڕەکانی :

ب□ بەر چاوی (ئاسمان)ەوە،

وشک بوون

(هەورەکان)، (بایەکی دڵڕەق) لەگەڵ خۆیدا بردنی…

تەنانەت (زستانیش) جارێک بە (گەرمی) لە ئامێزی نەگرتین

لەلایەکی ترەوە دەقێکی کراوەیە بە ڕووی هەموو جێهێشتنەکاندا، کە هەر یەکەمان دەتوانێت بەشێک لە ئەزموونی خۆی تێدا ببینێتەوە، هەرچەندە لە خوێندنەوەی ڕووکەشیدا بۆ خوێنەری سادەبین وادەردەکەوێت کە ئەمە شیعرێکی باوی ئەڤینداریی و رۆمانسییە، بەڵام شاعیر تا کۆتایی توانیویەتی پارێزگاری بەو خەسڵەتی کەشفنەکردن و لەهەمان کاتدا فرە ڕەهەندییەوە بکات. ئەگەر لە شیعرەکانی (ئێدگار ئەلان پۆ)دا بۆنی کراسەکەی (لینۆر) ڕاپێچی زۆر یاد□گ□ی جیاوازمان بکات، ئەوا لای شوان (ئەو)ێکی سیماکاڵ لەپشت کۆپلەکانەوە ئاماژەمان بۆ دەکات و بەگیان لەگەڵ شاعیردا دەدوێ و بۆی دەگری وهێشتا پەیوەندییان هەر ماوە دوای دابڕان و جێهێشتن، بەڵام هەر کە لێی نزیك دەبینەوە وەکو خەوێکی دەم سەحەر زوو ون دەبێت، ئەم نیگەرانییەی شاعیر شایستەی ئەو تنۆکانەیە کە

لە مۆزەخانەی شیعردا هەڵگیرێن و لە شوشە بنرێن.
فەرمی گشتی مانا لێرەدا شێوازێك بەخۆوە دەگرێت، دەمانباتەوە سەر زۆرانی دوالیزمییەکانی نێو ناخی مرۆڤ و دەرەوەی ئەو، یان گیان و مادە، کە ئەویان وێنەی خانوویەکی چۆڵی لەخۆگرتووەو ئەمیشیان درزوسوتان و فرمێسک و برین و شکان و کاڵبوونەوە.
چەند ناخ هەژێنە وێنەیەکی پڕ جۆش و خرۆشی دەروووونی کە بەرجەستە دەبێت لە باڵای مانگدا بە شوبهاندنی بە حزوری ئەو، لە ئاوابوونی مانگدا ئاوابوونی ئەو، کەواتە ئەو ڕووناکییەی لە تاریکاییدا دەدرەوشایەوە ئاوابوو، نایەوێت بەڵێت تۆ مانگ بوویت، چونکە شاعیرەکانی تر بە ڕووە باوەکەیدا زۆر بەکاریان هێناوە.
چەند خولەکێک پێش ئەوەی مانگ ئاواببێت،
تۆ لێرە بوویت
ئەم دەقە تژییە لە وێنەی شیعریی ئاوەزانی ئەنتەلەژیا و دیدی قووڵی ڕۆچوون بە وجودییەتدا و شوبهاندنی بە دەریا، بەڵکو ئەو ونبوونە دەکرێت هێندەی قووڵیی دەریایەك بێت لە برین، بەڵام مرۆڤ دەسەوسانە لە بەرانبەر پرسیاری مەرگ و ناتوانێت ئەو گرێکوێرەیە بکاتەوە تا خۆی نەیچێژێت، ئیدی هەموو شتێك کۆن دەبێت لە تەمەن و ئەزموون و شتەکان، ئەمەی بەلەمی تێکشکاو کەی لەناو دەیای قەدەردا دەتوانین سەوڵ لێبدەین؟ ناتوانرێت بە ماددە، میتافیزیك بپێوین و لێی تێبگەین، ئەم کەرەسانە بەو پنتانە ناخەن، وەك ئەوەی بە بێژنگ بمانەوێت ئاو بخەینەوە، یان بە مقاش بمانەوێت پارچە قوماشێك ببڕین و بە مقەست بمانەوێت بزمارێك داکوتین.
برینی نەبوونی تۆ
هێندەی دەریایەک قووڵ بوو
قووڵی دەریا، کەی به ئەمە چارەسەر دەکرێت؟
بەم بەلەمە کۆنانەی تەمەنمانەوە،
کوا دەتوانین بە دەریادا بپەڕینەوە؟
ئەوەی زیاتر ئەم لێکدانەوەمان پشت ڕاست دەکاتەوە ئەو (ئەوینە)یە کە لێرەدا بە باڵا باسکراوە، واتا جیا لە باو، پیرۆزو پاکە، هەر لە کۆپلەی دوای ئەویشدا دالی ژن دەرگای ئەو کۆپلە شیعرە جوان و ناوازەیە دەکاتەوە داشی دەخات، جیاوازییەکەش لەوەدایە هەر ئەو مانگە بوو کە لێرەدا ژنەو کچ نییە تا نەڵێین شیعرێکی دڵدارییەو ئیشق تەنیا لەو پنتەدا قەتیس نەکەین، دە کاتێك دەبێتە گۆزەیەکی شکاو و جەماو کە دوو وەسفی تراژیدیاو خەمناکن بە ڕادەیەك باری شڵەژان و کاریگەربوونی دەروونیی، ئان و ساتی نوووسینی شیعرەکە دەردەخات لەلایەن شاعیرەوە:
ئەوینی باڵا؛ زۆر شتت لێ دەبات و

لە بەرانبەردا هیچت پێ نادات،
*
لەدوای تۆ هیچ ژنێک لە باوەشی نەگرتم
دەم گەزێکی شکاو بوو، لە بەر باراندا،
لێم بەجێما

وەکو پێشتر گوتمان بیرۆکە هەڵەکی سەرەکی نووسینی شیعرە کە هاوکاریی شاعیر دەکات تا بزانێت دالەکان و کۆپلەکان چۆن ڕیزبەند بکات و بیانبەستێتەوە بە بونیادی سەرەکی تەوەرەوە، ئایا شاعیر توانیویەتی بیرۆکەیەکی تازە لە وێنە شیعرییەکی نوێدا بکاتە کەرەسەی دەربڕینی ئەو هەستە شیعرییەی کە جیاوازە لە هەر هەستێکی ڕاگوزەری کەسێکی ئاسایی ناشاعیر؟ لەم دەقەداو لە کۆی ئەو خەونانەی لە ژیاندا ڕابوردن، لە کۆی ئەو خۆشی و ئازارانە، کە خۆشییەکان کەمیان باسکراون و لەگەڵ جێهێشتنی ئەودا و سەرەتا دێڕدا دەرگای لەسەر دادەخرێت، جگە لە دێڕی (چنینی فەرشی سوور) کە فلاشباکی ئەو هەستەی سەرەتای پێش دەستپێکی شیعرەکەیە، لە دواکۆپلەدا حزوری هەیە، هەروا ئەمەش بەڵگەیەکی ئەو تێگەیشتنەی سەرەوەمانە، چونکە بابەتی شیعرەکە ڕۆمانسی باو نییە، ئەگەر ئەوەش بووایە ڕەنگە زۆر کاریگەریی و هەڵچوونی لەسەر دەروونی خوێنەر دروست نەکردایە.

جێی ئاماژەکردنە کە مەرج نییە ئەو کۆپلانەی خوێنەر لە شیعرێکدا بەریان دەکەوێت هەر واقیعی بن، بەڵکو شاعیر مامەڵە لەگەڵ میتافۆرو مەجازدا دەکات و تواناو سەلیقەی ئەو لەوەدایە کە گیان بکات بەبەری ئەو بیرۆکانەداو خوێنەر وا لێی تێبگات هەروەکو ئەوەی ڕوویاندابێت لە گەڵیاندا بژی، لە دوماهیدا شاعیر کارامانە بەم ئەوینە گەردوونی و باڵایە، دەقەکەی بەرەو تەواوبوون دەبات و لەناو ئەو بیرۆکەی مافوورە سوورە چنراوەدا ئەوینێکی پاشەڕۆژیی نەبەکام دەنەخشێنێت، وەك خەونێکی بەدینەهاتوو (لەینەر) ئاسا کە هەرگیز ناگاتە ئەنجام و دەبێتە هەوێنی دەقەکانی تری ئەدگار پۆ.

لەم وێنەیەدا ماڵی ئەو دەڕپێی دەکردو بەرەو ڕۆمان و جێهێشن چوو، ماڵەکەی شاعیریش کە لەسەر مافوورەکە نەخش کرابوو بەرەو کاڵبوونەوە چوو بە فرمێسك، چەند گونجاندن و هاتنەوەیەکی تەباو ئەفرێنەرانەیە لە نێوان وێنەو ماناو واقیع و تیمەی دەقدا، هەردووکیان ناسەر سیماکەیانی شێوان و کوژانەوە، ئەمەیە بیرۆکەی نوێ لە شیعردا کە شاعیری پێ بەخشین سەرکەوتووانە ئەنجامی ئەدات.

جگە لەمەش دەمانباتەوە بە چەمکی پرسیاری فەلسەفەو بە خەمێکی وجودی کە چۆن مرۆڤ هەمیشە بەدوای سەرچاوەکەیەوە وێڵە، ئەو هێزەی کە سەرچاوەی بوونییەتی و دەیبەستێتەوە بە هەموو ڕەگەزەکانی دی

بوونەوە:
دایکم فەرشی سووری دەچنی
جارێکیان بەدەم گۆرانی گوتنەوە لەناو فەرشێکی “سێ بەچوار”دا
ماڵێکی بچکۆلەی بۆ دروست کردین
خانووەکەی دایکم دەڕۆپێی دەکرد
ماڵەکەی من و تۆ بەسەر فەرشەکەمانەوە،
کاڵ دەبووەوە
پەنجەرەکانمان لەبەر باراندا دەخووسان
بۆیاغ نەیدەتوانی دیوارەکانی ئەم ماڵە جوان بکاتەوە،
هێندە دەستی بۆ فرمێسکمان
پێ سەی بوو،
هێندە بەدیار داخرانی دەرگەکانیەوە
گریابووین،
بەداخەوە ڕەنگ بەدار و
بەردیەوە نەمابوو
.***

پەراوێزو سەرچاوەکان:

The Use of Poetry and Use of Criticism، T.S. Eliot ،1986 by -Harvard University Press١

٢- القرطاجني، أبي الحسن حازم، (منهاج البلغاء و سراج الادباء)، تحقيق: ابن خوجة، محمد الحبيب. الطبعة الثالثة، دار العربي الاسلامي، السنة ١٩٨٦، بيروت. ص١٩٢

. ٣-أبي عثمان عمرو بن بحر بن محبوب، الجاحظ (البيان والتبيين)، تحقيق السندوبي، حسن ، دار أحياء العلوم، ص٣١-.٣٢

٤-برنار، سوزان (قصيدة النثر من بودلير حتى الوقت الراهن)، ترجمة: صادق، راوية، دار شرقيات للنشر والتوزيع، السنة ٢٠٠٠، الجزء الاول ص ٣٤

٥-المصدر السابق ص ٢٩

٦- مصدر رقم ٣/ ص ٣٢-٣٣

مفهوم الثيمة في النص الأدبي، iraqpalm.com/ar/article/-Theme٧- عباس،عبد الكريم حمزة (الناقد)

هنداوي، نادية، «الثيمة» تلك hindawi.org/books/41862715/12٨- البوصلة الخفية

٩- منصور، حسن عبد الرازق، الشعر والعقل- منهج للفهم، دار أمواج للطباعة والنشر والتوزيع ،٢٠١٤، ص.١٠٣

١٠-مصدر رقم ٢، الصفحة١٧٧، ١٩٨ .
١١-مصدر رقم ٤، ص ٣٤.

١٢-پێگەی تەم ، بەرواری ١٣/٦/٢٠٢٥ دەقی (ماڵی سەر فەرشەکان)، شوان تۆفیق.
wikipedia.org/wiki/ -13
14- Sexuality and the Psychology of Love by Sigmund Freud with an introduction by Philip Rieff Touchstone Books 9780684838243

درۆکردن وەک کولتوری فریودان.. نیهاد جامی

درۆکردن بەتەنیا گەمەیەکی زمانەوانی نیە، هێندەی دەزگا یەکی ئایدیۆلۆژی لەپشتیەوە دەوەستێت و فانتازیا دەخولقێنێت، هێزە فاشیستەکان وەک ئەخلاقێکی میدیایی سەیری دەکەن، تاوەکو کۆنترۆلی بینەری بەردەم تەلەفزیۆنەکان و خوێنەری رۆژنامەکان بکەن، هەر هێزێکی ئایدیۆلۆژی بگریت خاڵی نیە لە درۆکردن، ئیتر وای لێها تووە شتێکی سرووشتیە حزبەکان درۆ بکەن، چونکە ئەوە ئامرازی پەیوەندی کردنیانە بە کۆمەڵگاوە، ڕەنگە ئەو پرسیارە ڕووبەرووی خۆمان بکەینەوە، کەواتە شتە ناسرووشتیەکە چیە؟

رەنگە گەڕان بەدوای ناسرووشتی بوون لە درۆکردن بۆ ئێمە جێگای بایەخی تایبەت بێت، چونکە ئیدی گرفتێکمان نیە لەگەڵ درۆکردن، تا ئاستی ئەوەی کۆمەڵگا ئارەزووی خۆفریوودان دەکات لەگەڵ درۆکردندا، بەلام ناسرووشتی بوونەکە لە ئەخلاقێکی ئایدیۆلۆژیەوە دەبێت بە کولتور، ئاخۆ درۆکردن وەک کولتور بەتەنیا هێزە سیاسیەکان پێی هەڵدەستن؟

لەڕاستیدا هێزە سیاسیەکان کارێکی زۆریان بەوەیە ئەو ئەخلاقە بکەن بە کولتور، تا ئاستی ئەوەی گومان دەکەن بتوانن ئەو کارە بەئەنجام بگەیەنن، بۆیە دەیانەوێت وەک سیمای ئەخلاقی خۆیان بمێنێتەوە تا ئەو کاتەی رۆشنبیران دێن لەبڕی ڕەخنەگرتن لەو ئەخلاقە درۆکردن دەکەن بە کولتور؟

لەوانەیە ئەوە وەک وێنەیەکی کاریکاتۆری سەیر بکەین؟ بەڵام

گرفتەکە ئەوەیە ئەوە حەقیقەتێکی ناو ژیانە، کاتێک حزب ئەوەی بۆ مەیسەر نابێت و رۆشنبیران ئەو ڕۆڵەی بۆ دەبینن، رۆشنبیران بە فەرمانی حزب ئەو کارە بە ئەنجام ناگەیەنن، هێندەی وەک بیانوی زیرەکی خۆیان سەیری دەکەن، بەوەی ئەوان دەتوانن بە سوود گەیاندن بەخۆیـــان ئەو ئەخلاقە بکەن بە کولتـــور، ڕەنگە وێنەکە هێنـــدە خەمبارانە بێت تا ئاستی ئەوەی ئیدی ئومێدێک نامێنێت بەوەی کە لەدەرەوەی دەرکردنە، ئەو جوانیە چیە لەناو تێکستەکانەوە دەیبینین و خاوێن لە دەرکردن، گەمژەییەکی گەورەیە خەیاڵ و دەرکردن وەک یەک تەماشا بکەین، خەیاڵ خولقێنەری جوانیە و دەرکردن زادەی دەروونێکی نەخۆشە، خەیاڵ تێکستی ئەدەبی دەخولقێنێت، دەرکردن ناتوانێت تێکست بخولقێنێت، بۆیە لەشوێنی خەیاڵ دێت وێنای بانگەشەکاریەک دەکات بۆ تێکست.

ئەوانەی هیـــچ بەهایەکیـــان بۆ نووســـین نەهێشتۆتە هێنـــدە بەرەو سادەبوونەوە ڕۆیشتوون یاخود هەر خۆی نووسینەکانیان لە ئاخاوتنی ڕۆژانە جیا نابێتەوەو نابێت بە تێکست، هەست دەکەن وەک سەرەتا دەتوانن خوێنەرانێک فریوو بدەن نەک لەڕێگەی نووسینەکانیانەوە، بەڵکو لەڕێی بانگەشەکاری ساختە تا بازار بۆ نووسینەکانیان پەیدا بکەن، بە ئەوەش دێن خۆیان وەک پارێزگارێکی ئەخلاق و ئاین نیشان دەدەن، ناتوانن قسە لەنهێنی نووسین بکەن، توانای ئەوەیان نیە لەناو نووسینەکاندا وێنای خەیاڵ بکەن، بۆیە لەدەرەوەی نووسین دێن وەک نـــوێنەری ئـــاین قســـە دەکەن، قســـەکردنێک پڕە لە دەرکـــردن، داکۆکیکارێکی بێمانایی بە بێوایی وا دەکات، وەک سەلەفیەکی ئاینی بدوێن، پرسیارە سەرەکیەکە ئەوەیە ئاخۆ ئەو دەرکردنە دەبێتە هۆی خولقاندنی بازارگەرمی بۆ کتێبەکان؟

بە بڕوای ئێمە ئەوە پرسەکە نیە، هێندەی بۆ ئەوان سەرنج ڕاکێشانی کۆمەڵگـــایە بەوەی ئەوان وەک نوســـەرانی کلاســـیک بەرهەمـــی حـــوجرەو خانەقان، بەڵام دەبێت بزانن ئەوەشیان درۆیەکیتری بێ مانایە، نوسەرانی کلاسیک زادەی دەرکردن نەبوون، واقعی کۆمەلایەتی و مێژوویی ئەو فۆڕمەی لەژیـــان و نووســـین بەوان بەخشـــی، ئەوان زادەی بیرکردنەوەی ناو تێکست بوون، نەک بانگەشەکردن و داکۆکیکاری لە ئاین تا بازار بۆ تێکستەکانیان درووست بکەن.

لەو ســاتەوەختەدا ئەوەی ســوود مەنــد دەبێــت ئەو نووســەرانە نیــن، هێندەی هێزە سیاسیەکانن لەوەی دڵنیا دەبن کە ئیتر دەرکردن وەک ئەخلاقێکـــی ئەوان دەبێـــت بە کولتـــور، بە کولتـــورکردنی دەرکردنیـــش کۆمەکێکی زۆری هێزە سیاسی و دینیەکان دەکات، تا تەواو کۆنترۆلی هۆشیاری کۆمەلگا بکەن و تا ئاستی ئەوەی لەدەرەوەی هەموو خەیالێکی جوانی تێکست، دنیایەک بە دەرکردنی دەرەوەی تێکست هەیە بە شیعری

بێ شاعیریەت و چیرۆکی بێ ڕووداو، ئەوەش فۆڕمێکیتری ئەوانە هێزە سیاسیەکان لەو کولتورە باشتر دەتوانن درۆ بکەن، دواکەوتووترین هێزی سیاسی دەتوانێت زۆرترین کورسی هەڵبژاردنەکان وەدەست بێنێت، چونکە لەهەمووان زیاتر توانای درۆکردنی دەبێت، خۆی بە نوێنەری ئەخلاقی کۆمەڵایەتی ئێمە دەزانێت، هاوشێوەی ئەو رۆشنبیرانەی نووسینەکانیان باس لەشەهوەتە چەپێنراوەکانیان دەکات، کەچی لەدەرەوەی نووسینەکانیان، دلخۆشی خۆیان بە کتێبی ئاینی و موسوڵمانبوونی خۆیان نیشان دەدەن.

نیهاد جامی- فەڕەنسا

بەکورتی 15: من تۆ نییم.... منەکان هەریەکە منی خۆیان.. ئازاد حەمە

بە شێوەیەکی ساکار و سانا دەڵێین: (من) تۆ نییم، واتە (من) خودیخۆمم. ئەم تێگەیشتنە گۆشەنیگ□ای خۆی هەیە و بەرەو ئەوەشماندەبات، کە خودیخۆمان بدۆزینەوە، کە هەرئەمەشە لێرەدا دەبێتە ناواخنی ئەوەی لەبارەیەوە دەدوێیین. ئەمەش ب□ پێی ئەوەی، کە خودی خۆبوون(خۆتبوون To be yourself) بەمانای ئەوەدێت،کە لەگەڵ خودی یان منی خۆماندا ببیین و لە خەمی دۆزینەوەی پێگەی خودیخۆماندا بیین.
ئ□م س□رەتای خۆویستییە Selfishness، لێ خودی پرۆسەکە، گەڕانیشە بەدوای خودی خۆدا، یان دۆزینەوەی منی خۆت، کە کارزانیی دەوێت. هەروەها لێرە قسە لە خۆویستیەکە بەمانای منپارێزییە نەک خۆپەرستیی. وەکیتر، خۆتبوون بە مانای پەسەندکردن و وەستان لەسەر ناسنامەی خودیخۆش دێت.
ئەو پرسیارانە، کە لێرەدا، ئارمانجی بنەڕەتی باسەکە دەپێکن ئەمانەن: خۆبوون چییە؟ چۆن فێربین خۆمان بیین؟ خۆبوون خۆدۆزینەوە نییە؟ ئەی من کێم چییە؟ منایەتی من چی دروستیکردوە؟ خۆم یان ئەویتر دروستیکردووە؟ چ منێک بیین؟منی خۆمان بیین یان کۆپی

منەکانیتر بیین؟ کۆمەڵگە، ئەوانی دیکە، دەیانەوێت چ منێک بیین؟ منی ڕەگەزی مێ منێکی دیکەیە، یاخود هاوجۆری منی نێرە؟ خۆبوون واتە من بەهای خۆم دەزانم؟ باشە خۆبوون واتە تەنهابوون و بەس لەگەڵ خودیخۆبوون دەگەیەنێت، یان دەکرێت خۆمبم و لەناو کۆمەڵگاش بم؟

خودیخۆبوون(خۆتبوون) être soi-même واتە چی؟ واتە من تۆ نییم، من ئەوە، ئەوانی تر نییم. ئەم نییمە بەو مانایە نییە، کە ئەوە خراپن، بەڵکو کە من تۆ نییم، واتە من وەک ئەوە باش و بەد نییم. من بەشێوازی خۆم هەم و دەبم. من کە تۆ نییم،واتە من دەزانم من کێم. لێرەوە پرسیاری (من) لەدایکدەبێت. (من) کێم سەرەتای پرسیارەکانە. کێیەتی من سەرەتای دەرکەوتنی منە، ڕێگایەکە بەئەوەی خۆمی خۆم تەنها لەڕێگای من کێمەوە نیشاندەم.

منبوون تۆ بوون، یان ئەویتر بوون، نییە. هەموو منێک منایەتی خۆی هەیە. منی (من) منی تۆ نییە. ئەمە هەر مانای ئەوە نییە وێنەیەکی ئەرێنیت لەسەر خودیخۆت هەبێت، بەڵکو پێویستیشت بەوەیە، کە خودیخۆت فریونەدەیت و خۆت بەلاڕێ نەبەیت. ئەمەش کاتێک ڕوودەدات، کە خۆتت لێببێتە کەسێکی (منێکی)تر.

کە من تۆ نییم، واتە من متمانەم بەخۆمە. ئەمە وادەکات (من) لە تۆ جیاکاتەوە. متمانە، کە بەرهەمی هێزی بیرکردنەوە و دادوەری خۆمە، وادەکات، من منێکی بەهێز و سەروەرانەم هەبێت. کەواتە، من تۆ نەبم، ئاگام لە بەهای خۆمە، لە چاوەڕوانی ئەوەدا نییم تۆ بەهام پێببەخشیت.

کە من خودیخۆمبووم فریوخواردوو و دەسخەڕۆنابم. منێک لەناو خودیخۆما دەسازێنم، کە ڕووبەڕووی ئاستەنگ و گووشارەکان ببێتەوە. ئەوەش دەڵێین، کە گشت منێک پێویستی بە دەرککردنی خودی خۆیەتی. ئەمە من بەرەو خۆناسیی دەبات. هەژێنەرتر بڵێین: منناسی تەنها کاری منە نەک ئەویتر. بۆیە منبوون خودیخۆمبوونە.

منناسی ئاشنابوونە بە خۆم، چەشنی خۆم خۆمدەبم، نەک چەشنی تۆ. ئەمەو منناسی کاری قوڵ و چڕوپڕی فەلسەفیی لە تاک، خودیخۆ، داوادەکات، ئەمەش تەنها بە تێڕامان لە منایەتی من دێتەبەرهەم. بەئەوە من پێویستی بەوەیە یەخەی خۆی بگرێت. وەڕای مەترسییەکانی ئەم لایەنە، لە پەیبردن بەخودی خۆ ئاسوودەیی بۆ خود دێنێت. وایلێدەکات گەنجینەی شاراوەی خۆی بدۆزێتەوە. بەواتایەکیتر، منناسی خۆدۆزینەوە، شکۆمەندیشە بۆ تاک تا وەڕی دۆزینەوەی خودیخۆی بێت. چونکە خۆبزرکردن(خۆونکردن) هەمیشە بە قازانجی من ناگەڕێتەوە.

وەڕای ئەوەی گوترا، شوێنێک لەم جیهانە هەیە کە شوێنی منە. ئەو

شوێنە بواری دەرکەوتنی منی منە. بەهۆێ ئەو شوێنەوە، لەوێ ئاگام لە خودی خۆمە. دەشتوانم بڕیاربدەم چۆن لەگەڵ جیهانی دەرەوەم مام□□ بکەم. ئەمەش خۆپەسەندکردن و متمانەبەخۆبوون دروستدەکات. بوارێکی باشیشە بۆ لەناوبردنی ماسکەکان، کە سا□نیکە خۆممتیاشاردوەتەوە. هاوکات ئەمە دەرگا لە خۆڕەخنەکردن دەکاتەوە. هێما بۆئەوەشدەکەین، کە بۆ ئەوەی نەکەوینە تەڵەی ئەویترەوە پێویستمان بە خۆدۆزینەوە هەیە. ئەم تەقەلایە هەڵبژاردنێکی گەورەی هەستیارە و بێ سەختییش نییە. چونکە ژیانی تاک بارگەوییە بە زۆر ئەزموونی شکستاویی، دهسخهڕۆیی و گوشارەوە. بۆیە لەناو نامۆبوونەکانەوە دەبێت (من)ێک سەردەربێنێت. ئەو پرسە لەناو ژینگەی هەنووکەی ئێمەدا بە ڕەوشێکی خراپدا تێدەپەڕێت. لەم ڕوانگەیەوە دەگەین بەوەی، خۆناسیی دەرفەت ڕەخسانە بۆ هاتنەدەرەوە لە خودی ئەویتر و هاتنەناوەوە، یاخود گەڕانەوە بۆلای خۆت. چونکە منەکانی کۆمەڵگەی ئێستای ئێمە پڕیانکردووین لە خۆیان. سەرنجڕاکێشترین ئەوەیە، کە خەریکە هێدی هێدی دەبیین بە (ئەوان). گشت منێک بەڕێگاوەیە ببێتە کۆپی منێکی دیکە (تر).
سەرباری ئەوەی گوترا، یەکێک لەو پرسانەی لە دیدی سیاسییەوە ناخرێتەڕوو، بابەتی خۆناسیی سیاسییە، بەواتایەکی دیکە، من کێم لەناو سیاسەتدا،لە دونیای ئێمەدا، بوونی نییە. بۆنموونە گەر ئەم خۆناسییە سیاسییە لە ژینگەی سیاسیی ئێمەدا هەبایە ئەوکات زۆرێک لەوە حاڵیدەبوون، کە شەرمە تۆ سێ حیزبتکردبێت و ئێستاش بەتەمای ئەوەبیت دەنگ کۆبکەیتەوە بۆ ئەو حیزبەی پەنات بۆبردووە.
سەبارەت بە دوا گوتنمان تایبەت بە من تۆ نییم و خودیخۆمم، ئەوە دەڵێین کە (من) پێویستی بە خۆناسییە Self-knowledge. بۆئەوەش من، یان خودی خۆ، پێویستی بە رەخنەکردنی خودیخۆ Auto-critique یەتی. ئەم شێوە رەخنەیە هاوشانە لەگەڵ خۆرەخنەکردن Self-critique، کە بەواتای خۆپشکنین و بینینی خودی خۆ، هەڵسەنگاندن و گریمانەکردن بەسەر رەفتار،کردار و بیرکردنەوەی خودی خۆوە دێت. خۆبینین و وەستان لەسەر گشت شتێکی خودیخۆ، من قایمتردەکا لای خودیخۆم. بگرە ئەو پرۆسەیە من بەخۆم دەناسێنێت و واشملێدەکات لەو شوێنەی پێویستبکات ستۆپی خودیخۆم بکەم. ئەم□ مانایەتی من لاوازناکات، بگرە توندوتۆڵتردەکات، لێدەگەڕێ منی (من) ئاگای لەخۆی بێت و بزانێت (من) خۆی کێیە.

ئازاد حەمە
پرۆفیسۆر لە فەلسەفە لە زانکۆی سلێمانی

تارماییەکانی موشەك و برینەکانی خود لە شیعری “موشەك”ی “تەیب قادر”دا.. بڵند باجەلان

تەیب قادر زۆرجار بەدواداچوون بۆ تەوەری بوون و شوناس و بارودۆخی مرۆڤ دەکات. شیعری تەیب گوزارشت لە هەستێکی قووڵی حەسرەت و خەبات دەکات کە دەتوانرێت هاوتەریب بکرێت لەگەڵ دیدگای نیتشە. نیشتە بە چەمکەکانی ” سوپەرمان” و “ئیرادەی دەسەڵات” ناسراوە. ئەم بیرۆکانە جەخت لەسەر هێزی تاک و زاڵبوون و دروستکردنی بەهاکانی مرۆڤ دەکەنەوە لە جیهانێکی تایبەتدا.

لە قەسیدەی” موشەک”ی تەیب قادر, لە کاتێکدا وردەکاریی تایبەت سەبارەت بە کوشتن و جەنگ لەلایەن شاعیرەوە خراوەتەڕوو، دەتوانین تەوەرەکانی قەیرانی بوون، شوناس، یان بارودۆخی مرۆڤ, وەک زەمینەیەکی بەپیت بۆ گفتوگۆ تێبینی بکەین.

لە دەقی ” موشەك” دا, شاعیر بەدواداچوون بۆ ئازاری ئینسان دەکا، جێگای سەرنجە کە دەقەکە, مام□□ ل□گەڵ پرسی مانا و ئامانج دەکات، ڕەنگە دەنگدانەوەی ئەو تو□□ی□ وجودییە بێت لە شیعرەکەدا هەیە:

لە شەڕدا نازانن منداڵ چییە
لە شەڕدا نازانن ژن چییە
تەنیا دەزانن مرۆڤ بکوژن
مرۆڤ نابێت بکوژرێت، دڵی هەیە.

- چەمکی “ئیرادەی دەسەڵات”ی نیتشە دەتوانێ لە ڕۆحی تەوەرەکانی ناو ” مەشەك”دا ڕەنگ بداتەوە کە جەخت لەسەر خۆڕاگری و ئیرادە دەکەنەوە و پاڵنەرن بۆ زاڵبوون بەسەر ناخۆشییەکان. ئەم شیعرە، دەست دەخاتە سەر بابەتەکانی خۆڕاگری و توانای ڕۆحی مرۆڤ بۆ بەرگەگرتن، ئەمەش خاڵێك بۆ جەختکردنەوە لەسەر گۆشە فەلسەفییەکانی نیتشە دابین دەکات.

-برینی ئەم دەقە کە ڕەگ و ڕیشەی لە کولتوور و زمانی کوردیدا هەیە، ڕوانگەیەکی ناوازە بۆ شوناس و تەوەرە وجودیەکان پێشکەش دەکات. فەلسەفەی نیتشە، جەخت لەسەر ڕۆڵی تاک دەکاتەوە لە دروستکردنی شوناس و بەهاکانی خۆیدا. “موشەك” دەتوانێت وەک گێڕانەکی دژە مۆدێرنە بۆ ئەم بابەتانە دەربکەوە، ناسنامەی کولتووری لەگەڵ پرسیارە وجودییەکان تێکەڵ دەکات:

ئەو دەیەوێت گەورە بێت و بچێتە زانکۆ و
ببێتە ئەندازیار و
نەخشەیەکی نوێ بهێنێت و
بینایەك دروست بكات،
تا هەست بکات زیندووە.

ئەم شیعرە، تێڕوانینێک پێشکەش دەکات کە چۆن فۆرمە جیاوازەکانی دەربڕین تاقی بکەینەوە بۆ گوزارشت کردن وەك چۆن باس لە تەوەرە گشتگیرەکانی بوون، شوناس و بارودۆخی مرۆڤ دەکا, تیشک دەخاتە سەر پەیوەندییە بەردەوامەکانی خود لە ئەستانەی ژیان و ستەمی جیاوازی ئینساندا.

بە لێکۆڵینەوە لە تەما و مۆتیڤەکانی ناو شیعری (تەیب) و بیرۆکە فەلسەفیەکانی نیتشە، دەتوانین تێگەیشتنێکی قووڵتر لە پرسیارە وجودییەکان کە پەیوەندیدارن بە شوناسەوە بەدەست بهێنین, کەواتە دەقەکە بۆ گەڕان بەدوای تەوەرە وجودیەکان و شوناس و بارودۆخی مرۆڤ دەناسرێتەوە:

ئەو دەیەوێت تەنیا ببێت بە دایك
ئەو دەیەوێت تەنیا ببێت بە باوك

بەکارهێنانی هێما و وێنە و مێتافۆر، دیمەنێکی دەوڵەمەند و ئاڵۆز دروست دەکات کە خوێنەران بانگهێشت دەکات بۆ ئەوەی بیر لە بوون و شوێنی خۆیان بکەنەوە لە جیهاندا, تاک هاندەدرێت بۆ تێپەڕاندنی سنوورەکانی خۆی و هەوڵدان بۆ گەورەیی ئاسمانی, ئەم تەوەرە لە خواستی خود بۆ زاڵبوون بەسەر ناخۆشییەکان و گەیشتن بە ئامانجەکانی ڕەنگ دەداتەوە, دەتوانرێت گەشتی خود وەک پرۆسەیەکی داهێنەرانە سەیر بکرێت، کە دەبێت بە خیابانی ئاڵۆزییەکانی بووندا بڕوات و بە مانای خۆی بگات. ئەنجام: ئەم شیعرە تیشک دەخاتە سەر پەیوەندییە کۆنەکانی مرۆڤ و ئازار, لەو سیاقە (ئەدەبی_ فیکری)یە، دەتوانین تێگەیشتنێکی قووڵتر لە وجود و شوناس بەدەست بهێنین کە لە “موشەك”دا خراونەتەڕوو, هاوکات بەهای ئینسان و توانای مانەوەی ئەو ئینسانە و ستەمی ئینسان دەرحەق بە

ئینسان، بەیان دەکا، پێمان دەڵێ کە زەمین پڕە لە تاوان
مەگەر خەیاڵی جوانییەکانی ئاسمان ئارامی بێت.

سەرچاوە:
موشەك، تەیب قادر، سایتی (تەم)، 2025
در امدی بر جامعە شناسی ادبیات: لوکاج، ادورنو، گلدمن، گرامشی،
مترجم: محمد جعفر پویندە، نشر چشمە، تهران، ١٣٨٠.
المدخل الى الفلسفة، جون لويس، ترجمة: د. انور عبدالملک.

ئێران، بۆچی ٣٠ی جۆزەردانی ١٩٨١ خاڵی وەرچەرخانە؟.. عەبدولڕەحمان گەورکی

هەرچەندە هەم دیکتاتۆرییەتی شا و هەم دیکتاتۆرییەتی ئایینی زۆر تاوانیان دژ بە گەلی ئێران ئەنجام داوە، بەڵام ڕۆژی، ٣٠ی جۆزەردانی ١٩٨١ خاڵی وەرچەرخان بوو لە مێژووی خەباتی گەلی ئێران لە دژی دیکتاتۆرییەت. بۆچی؟

یەکەم ٣٠ی جۆزەردان!

٣٠ی جۆزەردانی یەکەم بۆ ساڵی ١٩٨١ (1360) دەگەڕێتەوە، لە ڕۆژێکی وەک ئەمڕۆدا خومەینی فەرمانی بە پاسداران کرد کە تەقە لە خۆپیشاندانێکی ئاشتیانەی نیو میلیۆن کەسی خەڵکی تاران بکەن کە بۆ پشتیوانیکردن لە سازمانی موجاهیدینی خەلقی ئێران ڕێکخرابوو و بەمجۆرە خەباتی ئاشتیانە لە ئێران سەرکوت کرا. ئەم دەرکەوتنە لە سروشتی دیکتاتۆری ئایینی، ئاراستەی هەموو ئازادیخوازانی ئێران بوو کە تایبەت نەبوو بە چین و نەتەوەیەکی دیاریکراودا. ئامانجی دیکتاتۆری ئایینی، سەرکوتکردنی هەموو جۆرەکانی ئازادی و ئازادیخوازان بوو لە ئێراندا. ئەمە یەکەم هۆکارە بۆ ناشەرعیبوون و نامرۆڤایەتیبوونی دیکتاتۆرییەتی ئایینی! هەربۆیە ڕۆژی 30 جۆزەرانی 1360 هێڵێکی سوور بوو کە لە لایەن خەڵکی ئێرانەوە بەسەر دیکتاتۆرییەتی مەزهەبیدا کێشرا. بەشێک لە ڕووداوەکانی ئەم ناڕەوایەتییە بەم شێوەیەن:

دوای رووخاندنی دیکتاتۆریەتی شا لەلایەن خەڵکی ئێرانەوە، سازمانی موجاهیدینی خەلقی ئێران، رۆژێک دوای رووخانی دیکتاتۆریەتی شا، لە رۆژی 23ی رێبەندانی 1357 (1979)، بە مەبەستی فراوانکردنی بنکە کۆمەڵایەتییەکەی، "بزووتنەوەی نەتەوەیی موجاهیدین"ی وەک "ئۆرگانی سیاسی" راگەیاند.

دوای مانگێک و لە ۲۱ی رەشەمەی ساڵی ۱۳۵۷، موجاهیدین لە هەڵوێستێکی تونددا لە دژی دەسەڵات، هەموو جۆرەکانی (حیجاب) بەسەر ژنانی ئێراندا بە ناعەقڵانی و قبوڵنەکراو راگەیاند و پێیان بە ئازادیی تەواو یاسایی و سیاسی و کۆمەڵایەتی ژنان راکێشا.

شەش رۆژ دواتر و لە 27 رەشەمەی 1357(1979)، موجاهیدین لە بەیاننامەیەکدا جەختی لەسەر پێویستبوونی بەرگریکردن لە مافە رەواکانی گەلی کورد و نەهێشتنی ستەمی دوو چەندانە لە دژی کورد کردەوە و داوای چارەسەری ئاشتیانە و جەماوەری و شۆڕشگێڕانە کرد بۆ کێشەی کورد لە ئێران. ئەوان هەروەها هۆشدارییان دا لەمەڕ رووداوەکانی وەک تێکهەڵچوونەکانی کوردستان و گونبەد (تورکەمەن سەحرا).

هەر لەو رێکەوتەدا، موجاهیدین بەیاننامەی لانیکەمی چاوەڕوانی لە کۆماری ئیسلامییان بڵاوکردەوە و داوایان کرد سوپای جەماوەری و نیشتمانی دابمەزرێت و رایگەیاند کە دەبێ ئازادیی رۆژنامەگەری و ئازادیی حیزبەکان و کۆبوونەوە سیاسییەکانی هەڵگری بیروباوەڕ و ئایدیا دەستەبەر و مافی سیاسی و کۆمەڵایەتی ژنان مسۆگەر بکرێت و ستەمی دوو چەندانەی لەسەر هەموو گرووپە ئێتنیکی و نەتەوەییەکان لە هەموو پارێزگاکاندا نەهێڵرێت. لە رۆژی 17ی جۆزەردانی ساڵی 1358یشدا، موجاهیدین لە بەیاننامەیەکدا لەسەر پێویستی پێکهێنانی (مەجلیسی دامەزرێنەر) بە داڕشتنی یاسای بنەڕەتی (واتا دەستوور) بڵاوکردەوە و رایگەیاند کە "ئەنجومەنێکی دامەزرێنەری راستەقینە بە بەشداربوونی نوێنەرانی گروپە کۆمەڵایەتی و سیاسی و نەتەوەیی و رەگەزییە جیاوازەکانی خەڵک مومکینە. ئەگەر پێکهێنانی ئەمجۆرە مەجلیسە، بە هۆی فراوانبوونی گروپ و سەندیکاکان، قورسە یان مەحاڵە، دەکریت ئەو ئەنجوومەنە بە رێگەی ئەنجوومەنە جەماوەرییەکان بەدی بهێنرێت و ئەگەر دامەزراندنی ئەنجومەنەکان بەم شێوەیەش نەکرێت، تاکە رێگەی تاڕادەیەک رەوا ئەوەیە کە هەڵبژاردنی گشتی سەرتاسەریی ئەنجام بدرێت.

موجاهیدین لە ۱۳ی رەزبەری 1358(1979)دا رایگەیاند کە "پرسی کوردستان هیچ چارەسەرێکی سەربازیی نییە. چارەسەری شۆڕشگێڕانە و جەماوەرییەکەی ئەم پرسە، لە بنەڕەتدا لە داننان بە "مافی چارەی خۆنووسین" و "بەڕێوەبردنی کاروباری ناوخۆ"ی کوردستانەوە دەست

پێدەکات لە چوارچێوەی خەوشه□ن□گری یەکپارچەیی خاکی ئێراندا.

لە رۆژی یەکەمی سەرماوەزی 1358(1979) دا موجاهیدین رایانگەیاند کە بەشداریی ناکەن لە ریفراندۆمی یاسای بنەڕەتی (واتا دەستوور) بەهۆی نەبوونی لانیکەمی داخوازییە سیاسی و ئاڕمانییەکانی موجاهیدین. سەرەڕای ئەوەش، لە رۆژی 15ی بەفرانباری ساڵی 1358(1979)، موجاهیدین کاندیدبوونی (مەسعود رەجەوی)یان لە هەڵبژاردنی سەرۆکایەتی کۆماریدا راگەیاند، کە زۆرینەی حزب و رێکخراو و گروپ و کەسایەتییە پێشکەوتنخوازەکان و هەروەها کەمینە نەتەوەیی و ئایینییەکان پێشوازییان لێکرد. لە بەرامبەردا، خومەینی لە بەرامبەر ئەو پێشوازییە بەرفراوانە گشتییەی لە کاندیدبوونی مەسعوود رەجەوی کرا، ناچار بوو هەموو قسەکانی پێشووی خۆی بخواتەوە و “سەرەڕای ئەوەی بەڵێنی دابوو کە بە هیچ شێوەیەک دەستوەردان لەم هەڵبژاردنەکاندا ناکات” و رێز لە هەڵبژاردنی گەل بگرێت، “بە شێوەیەکی شەخسی دەستوەردانی کرد و فەتوایەکی دەرکرد بۆ دوورخستنەوەی مەسعوود رەجەوی لە کاندیدبوون.”

ڕۆژنامەی “کۆماری ئیسلامی” لە ٨ی خەرمانانی ساڵی 1359(1980) (واتا 12 رۆژی بەر لە دەستپێکی شەڕی ئێران و عێراق) نووسی: “بە فەرمانی فەرماندەی گشتیی هێزەکان، هێزەکانی شۆڕش، ئامادی□ی خۆیان بۆ داگیرکردنی عێراق راگەیاندووە بە پشتیوانیکردنی موس□□مانان”.

دواتر لە رۆژی 7ی گەڵاڕێزانی 1359 (1980)، داواکاری گشتیی خومەینی لە دژایەتیکردنی موجاهیدین و قۆستنەوەی دۆخی جەنگ، ب□□اوکردن□و□ی ب□□اوکراوە و بەیانی□م□ی موجاهیدین و لایەنگرانی موجاهیدینیان بە تەواوی قەدەغە کرد. بەڵام سازمانی موجاهیدین لە بەرامبەر رژێمی خومەینیدا، پاشەکشەیان له سەر پرەنسیبەکانی خۆیان نەکرد و لەسەر هێڵە سیاسیەکانی خۆیان بۆ ئارگومێنتی مێژوویی و سیاسی و کۆمەڵایەتی بەرامبەر بە رژێم، تا کۆتایی مانەوە و بە ئێستایشەوە.

بۆچی خاڵی وەرچەرخان؟!

مەسعوود رەجەوی رێبەری موقاومەتی ئێران لەم پێوەندییەدا دەڵێ:

ئەوەندەی پێوەندی بە ئێمەوە بوو، لە دوای شۆڕشی دژە پاشایەتیی خەڵکی ئێران، ئێمە هەرگیز توندوتیژی و ململانێ و رووبەڕووبوونەوەی خوێناوی و چەکداریمان نەدەویست و ئێمەش پێشوازیمان لێ نەکرد.

بەڵام کاتێک خومەینی رۆژنامەکانی داخست و حیزبەکانی قەدەغە کرد، ماوەیەک وریاییمان دا. مەجلیسی نیشتمانی هەر نەبوو، حیزبەکان سەرکوت کران، رۆژنامەکان داخران و لەژێر ناوی ئایینیدا، چەقۆی تەکفیر بەسەر نەیارانی رژیمدا بە باران کرا، واتا لە ٣٠ی جۆزەردانی ساڵی 1360، لە کاتێکدا ئێمە هەموو رێگاکانی ئاشتیمان

تاقی کردبووەوە، ئەوە خومەینی بوو کە ئەمەی بەڕێوەووی (بڕاردەیەکی گەورە) و (مێژوویی) کردەوە. ئەمە لە بەردەم دوو ڕێگادا بووین. یان تەسلیمبوون یان بەرخۆدانی شەرافەتمەندانە. کە خۆشبەختانە شەرەفی خۆمان و گەلەکەمان پاراست.

بەم شێوەیە "یەکەم 30ی جۆزەردان" لە دژی دیکتاتۆرییەتی ئایینی لە تاران ڕوویدا. لەم بەروارەوە هەر دانوستانێک لەگەڵ ڕژێم بە گەیشتن بە مافەکانی خەڵک هەنگاوێکی ناڕەوایانە بوو.

٣٠ی جۆزەردانەکانیتر!

هەر لە سەر ئەم بنەمە و وەرچەرخانە مێژووییەوە بوو کە هاوکات لەگەڵ پێشکەوتنی خەباتی خەڵکی ئێران لە دژی دیکتاتۆری ئایینی، لە ساڵانی دواتردا، ئەم خەبات و تێکۆشانە لە دژی دیکتاتۆرییەت قووڵتر بووەوە. لە کاتێکدا کە داگیرکاری ڕژێم گەیشتبووە دوورترین شوێنی ئێران و ڕۆژانە ژمارەی شەهیدان و زیندانیانی سیاسی لە زیادبووندا بوو و زیندانەکان فراوانتر کرابوون و "ئێران" بووبووە "زیندانێکی گەورە" بۆ خەڵکی ئێران، "ڕۆژی شەهیدان و زیندانیانی سیاسی" وەک "نوێکردنەوەی بەڵێنی ئازادیخوازان و خەڵکی ئێران بۆ خوێنی شەهیدان" ڕاگەیەندرا.

لە گەرماوگەرمی ئەم خەباتە و قووڵبوونەوەی لە دژی دیکتاتۆری دوژمنکار دژ بە ژنان بوو، "ژنان" لە موقاومەتی ئێراندا گەیشتنە ئاستی سەرکردایەتی و ڕزگارکردن و گێڕاندنەوەی مافەکانی ژنان، وەک مەرجێکی پێویست بۆ ڕزگارکردنی پیاوان ڕاگەیەندرا. ئەمەیش دیاریکردنی سنووری ئایدیۆلۆژیکی بوو بەرامبەر بە دیکتاتۆرییەتی ئایینی. لە هەنگاوی کۆتاییدا و لە ڕۆژێکی وەک ئەمڕۆدا لە ساڵی 1366 دا، "ئەرتەشی ڕزگاریخوازی نیشتمانیی ئێران" لە تەنیشت خاکی ئێراندا دامەزرا و لە یەکەمین ساڵیادی دامەزراندنیدا، جامی ژەهرئ ئاگربەست بە قوڕگی خومەینیدا کرا و 30ی جۆزەردان کرا بە وەرچەرخانێکی سیاسی، ستراتیژی، شۆڕشگێڕانە و ئایدیۆلۆژیکی لە دژی دیکتاتۆرییەتی مەزهەبی. وردە وردە شەڕی سەرەکیی خەڵکی ئێران لەگەڵ دەسەڵاتی دیکتاتۆری هەموو ڕۆژێک قووڵتر و فراوانتر دەبووەوە و توانی دیکتاتۆرییەتی وەلی فەقیهی بگەیەنێتە ئاستی ڕووخاندن. هەر لەبەر ئەمەشە کە موقاومەتی ئێران چەندین جار ڕایگەیاندووە کە "ڕووخاندنی دیکتاتۆری ئایینی کاری خەڵکی و موقاومەتی ئێرانە!"

عەبدولڕەحمان گەورکی، شرۆڤەکاری سیاسی و نووسەر

پینە و پەڕۆکانی دەسەڵات.. سەلام عومەر

دواکەوتنی موچە و عاسێ کردنی مامەڵەی خانەنشینە نوێیەکان بە چەندین مانگ، تەنیا باغەڵی فەرمانبەران و خانەنشینان چۆڵ ناکا، بازاڕ رادەگرێ و دەمی غەدر لێکراوان دەکاتەوە و ئەو پینە و پەڕۆیانەش هەڵدەداتەوە کە هەمیشە بیانووی دەسەڵاتن و لەسەر عەورەتی خەڵکی دادەنێن، پەردە لەسەر کەمپاکانیان لادەبات و بەبیریان دێنێتەوە کە دەزانین لە پێناوی ئەواندا واتا کەمپانیاکانتان رێکەوتنەکان تەمەنیان کورتە و برسی کردنی هاوڵاتیانیش تەمەن درێژ، نەدانی موچە هەڵوەشاندنەوەی رایەڵەکانی متمانەیە و جێگیر کردنی گۆڕانکاری ریشەییە لە هەر دەسەڵاتێك کە گرنگی بەبرسی کردنی توێژەکان نادات، دەبێت دەسەڵاتداران باش بزانن بێزارکردنی هاوڵاتیانیش کە داینەمۆی گۆڕانکاریەکانن سنووریان بۆ خۆخواردنەوەو پینەو پەڕۆکان هەیە

ئەگەر مەبەستمان بێت دادپەروەری کۆمەڵایەتی پەیڕەوکەین دەبێت کۆمەڵگەیەکی ئازاد دوور لە چەوساندنەوە لەسەر بناغەی فڕێدانی ناکۆکییە چینایەتیەکان دابمەزرێ، لەکاتێکدا خەبات بۆ بەرژەوەندییە گشتیەکان لە پێشەوەی تایبەتیەکان بێت و تەواوی چین و توێژەکانیش لە چوارچێوەی دامەزراوەیەکی پتەو کۆبکرێنەوە، تا هیچکام لە توێژە جۆراو جۆرەکان هەست بە پەراوێزخستن نەکەن و هەموان خۆیان بە بەرپرسیار بزانن کار بەسەرخستن و پێشکەوتنی بکەن.

هەمیشە لینین کۆمەڵگای بەگرنگ زانیوە سەرنجی دەخستە سەر بەرنامەو بیرورا سیاسیەکان و بەرژەوەندی چینەکانیشی دەخستە پێشەوەو لەکوێدا خزمەتی زیاتر بەخوارەوە کرابا لەوێدا دروشمەکانی هەڵدەهێنجا، دەچێ ناو تەواوی توێژە جۆراوجۆرەکان و گوێی لێدەگرتن، داواکاریەکانی بەهەند وەردەگرت و بۆی جێبەجێ دەکردن، ئەو بەئاشکرا دژی سەرمایەداری و چەوساندنەوە بوو، پشت و پەنای زۆرینە بوو توانیبووی وڵات بە سیستەمێکی پتەو بپارێزێ.

بەڵام ئەزموونی چەند ساڵەی حوکمڕانی لێرە زۆر جاران پێچەوانەی

زانستە سیاسیەکانەو هەمیشە ئەو توێژانە بە هیوا دەکرێن کە بڕبڕەی پشتی کۆمەڵگان، ئەوەتا لاو کە هێزێکی دیارو بەرچاوە و هەموو وەڵاتێك پشت ئەستوورە بەم وزەو توانایە، کە لە ڕێگەی ئەم توێژەوە گۆڕانکاری بنچینەیی و داهێنان بەرهەم دێت، پشتگوێ خراوە، بەتایبەتیش کە وڵات لە توێژی مشەخۆرەوە ئاراستەی بەرهەم هێنان دەکات، لەبرێ لاو کەوتەتە نەوەندی ئەو پەراوێزەی لە سەرەوە باسمان کرد، بەتایبەتیش تەواوی دروشم و بەڵێنەکانی سەردەمی هەڵبژاردنەکانی پێشووتر خرانە ئەستۆی بارودۆخە سیاسیەکان و بە بیانووی قەیرانەکان کە هەر خۆیان هەکاری بوون، ئەم توێژەش بەتاقی تەنە لەسەر شەقامەکان بەجێمان و ساڵ بەساڵیش بەکاری شێلگیرانەتر یەخۆیان دەگرێ، هەروەك چۆن جوتیارانیش خرانە لیستی موچەخۆرانی حزبی و خواستی بەرهەم هێنانیان ریشە کێش کردوو هەڵیاندانە بەر دەرگای حزبیەکان و فێری دەست پانکردنەوەو سەرە گرتنەکیان کردوون کە ئیدی نەتوانای جێماەکرنی هەرەوەزی و وەشاندنی دانەوێڵەو گرتنی داسیان ماوە، نەبیریش لە زیادکردنی بەرهەم و بەبازاڕکردنی دەکەنەوە.

سلکی پەروەردەش بە جۆرێك تێکو پیك دراوە خەریکە لەنێو مام□□□□ دارایەکاندا ئەودەستی و دەستی پێدەکرێت، قوتابخانەی تایبەت و حکومی و کە ژمارەی ئەوە و ئەوەرەو زانکە ئەهلیەکان قوتابیانی دەسخەڕۆی دوودەی و رارایەیەك کردووە خەریکە ئەوانیش دەخلیسکێنێ نەو نەزانی ئەو پلانانەی وەزارەتەکەیان بەیان دادەنێ، بەم هەکارەشەوەیە ترازانی زیاتر دەکەوێتە نەوان ئاستی قوتابیان و چینەکی خاوەن دارایەکی زۆر دەبێتە نمرە کەو قوتابییە ماندووەکانیش بە نیگەرانییەوە سەرنج لە ئەنجامەکانیان دەدەن.

ئەوەی کەزۆر مەبەستە ئەم بارودۆخەی ئەستایە کە هاوڵاتیانی پێدا گوزەر دەکات، سەرەڕای ئەوەی بەکاری پانتاییەکی بەرفراوانی داگیر کردووە، جموجۆڵی بازاڕیش دوای ئەم کرنتینەی بە موچەییە وەك ئاوێکی مەند وەستاوەو موچە کەوتەتە دەستی هەردوو حکومەتی تاسەر ئەسقان گەندەڵ و دەروونی هاوڵاتیانی بەجۆرێك تێکوپێك داوە بایی یەك گەرد متمانەیان بە کۆمپانیاکانی بەڵێنوەبردنی ئەم نیشتمانە نەماوە، چونکە لە هەر قەیرانێك کە روو لە وڵات دەکات ئەوان دەستەوەستان دەمێننەوەو پێ دەدەنە موچەی هاوڵاتیان و هەر لەیەکەم ساتەوە بیر لە دواخستن و کەمکردنەوەو نەدانی دەکەنەوە کە ئەوە لەمێژووی مرۆڤایەتیدا زۆر دەگمەنە.

هەموو ئەم هەکارانە چینایەتی بە جۆرێك زەق کردۆتەوە کە لەدیاردەوە بەتە مەترسی و پەناچە بانگەشەو بەڵێنی کۆمپانیاکانی دەسەڵات تووڕەیی ئەم چینانە هەور کاتەوە، چونکە ئەو شەقارە

گۆڕەیەی درووستیان کردووە بەو تەقەڵڵە رزیوانە یەکناگرنەوە کە هەمیشە لەکاتی بیانوەکاندا نەوانەکانی پێدەدروونەوە.
بۆیە چارەسەری ریشەیی گەڕانەوەیە بۆ ناو خەڵك و گوێگرتنە لەو داواکاریانەی لە شەقامەوە دەردەچن، نەك کپکردنی خۆپیشاندان لەپێناوی مافەکانیان و زەقکردنەوەی دوو زەن و دەستگیر کردنی چالاکوانان، چونکە چەقی گێڕانکاریەکان لەوە لە دایك دەبن، هەروا جێبەجێ کردنی بەڵێنەکان و هاوسەنگ کردنی موچە، کە دەروونی زۆرینەی فەرمانبەران و خانەنشینانی بریندارکردووە، بەتایبەت کە هیچ بەهایەك بۆ ساڵی خزمەت و فەرمانبەرە بەتەمەن و ماندووەکان دانەنراوەو لە بەرامبەردا پلەی حزبی جێگەی گرتەتەوە، بۆیە دەبێت هەنگاوی هاوسەنگ کردنی موچە یەك لە کارە سەرەکیەکان بێت، چونکە ئەوە هەوڵێکی سەرەتاییە و ئاوەدانەوەیە لە توێژە کەمدەرامەتەکان، خۆ گێڕانەوەی متمانە و شکۆی دەسەڵاتی خۆماڵی هەرچی زووە دەبێت کاری بۆ بکرێ، چونکە ئەگەر بەتەمای بەغدا تەگوشین هەمیشە ئەو دوژمنەو رەزیل و رەزیلترماندەکات، ناکرێ چارەنووسی گەلێك بخەینەوە بندەستی دوژمن، لە پێناوی مانەوەی کەمپانیاکانی ئەمە کە ئەوە بەناوی خۆتان کردووە.
دواتر بیر لە نەهێشتنی چینایەتی بکرێتەوە کە ئێستا خەریکە زۆر بەزەقی پانتاییەکانی کۆمەڵگا دادەپۆشێ و شەقام دەوروژێنێ بەجۆرێك گەیشتۆتە ئەو ئاستەی خەڵك بیر لە هاتنەوەی بەغدا کە دوژمنە بکاتەوە، ئەوەش بەخۆداچوونەوەی دەوێ.

جەنگی ئیسرائیل و ئەمریکا دژ بە ئێران و ئاکامە زیانبارەکانی!.. نوری بەشیر

بەدوای توندبوونەوەی کێشەکانی ئەمریکاو ئیسرائیل لەگەڵ ئێران کە پێی نایە قۆناغێکی توندی پڕوپاگەندەی شەڕو هێرش و بۆمبارانی بنکە سەربازی و ئابوریەکانی یەکتر و هەروەها پێشبڕکێ لە کوشتاری خەڵکی مەدەنی لە ئێران و ئیسرائیل، کە وایکرد مەسەلەی بەردەوامی کوشتاری خەڵکی فەلەستین و بەتایبەت غەززە لەگەڵ بەردەوامیدا

بشارێتەوە، وە ناڕەزایەتیەکان بەرێتە دواوە، بەڵام بزوتنەوەیەکی ناڕەزایەتی جیهانی بەدژی جەنگ و کوشتارو ملهوڕی ئیسرائیل کە بە پشتیوانی ئەمریکا و وڵاتانێکی ئەوروپا، مەترسی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستەکی لەخوێنهەڵکێشراو وێنەیەکی ئینسانکوژیی فراوان دەخاتە بەردەم کۆمەڵگای مرۆڤایەتیەوە، نەک تەنها بەدژی حکومەتەکەی ناتانیاهۆ، بەڵکو بەدژی خودی ئەمریکاو وڵاتانی ئەوروپا سەری بەرزکردەوە.
ئەمریکاو دەوڵەتانی ئەوروپی بەبیانوی ئەوەی کە گوایە هاوکاریکردنی ئیسرائیل بە چەك و پشتیوانی سەربازی بە “بەرگریکردنە لە ئەمنیەتی ئیسرائیل” و ” پێشگرتنە لە دەستڕاگەیشتنی ئێران بە چەکی ئەتۆمی”، بیانویەکی پووچە، چونکە ئەوەی ئەمنیەتی ناوچەکەو خەڵکی ناوچەکەی ڕووبەڕووی مەترسی کردۆتەوە، هاوڵاتی مەدەنی کۆمەڵکوژ دەکات، شارەکان وێران دەکات، کۆمەڵگاکان لە بەریەك هەڵدەوەشێنێتەوە، ئەوە خودی ئەمریکاو دەوڵەتانی ئەوروپی و ئیسرائیلە کە سڵ ناکەنەوە لەهیچ تاوانێک.
لەکاتێکدا ئیسرائیل بە بەرچاوی جیهانەوە منداڵی برسی فەلەستینی لەسەرەی خواردن وەرگرتندا دەکوژێت، ئەوان بە مافی ئیسرائیل بە پارێزگاریکردن لەخۆی ناوزەدی دەکەن، ئیسرائیل هێرش دەکاتە سەر ئێران و ناویان لەناوە مافی ئیسرائیل بۆ پاراستن لەخۆی، هەر بزوتنەوە و ناڕەزایەتییەك دژی دەرکەوتی فاشیستی ئیسرائیل و تاوانەکانی لە غەززە بە دژایەتی جولەکە تاوانبار دەکەن و هەڵسوڕاوانی خۆپیشاندانەکانی پشتیوانی لە غەززە دەستگیر دەکەن!
بەڵام سەرەنجام هێزی ناڕەزایەتی مرۆڤایەتی ئاشتیخواز و ئازادیخواز و مرۆڤدۆست لە دەنگی دەنگی فڕۆکەو بۆمبەکانی ئەوان بەهێزترە. سەرەنجام ئەو هێزە جیهانیە ئینسانیەیە کە توانی سنورێك بۆ ملهوڕی ئەمریکاو ئیسرائیل دابنێ، تا دەستیان بلەرزێ لەوەی ناوچەکەو جیهان بەرەو وێرانکاری ڕابکێشن. ئەو دەنگەی ناڕەزایەتیە بوو کە دەوڵەتانی ئەوروپای پشتیوانی ئەمریکاو ئیسرائیلی ناچارکرد بکەونە بەڵەبەڵە بەرامبەر بە تاوانەکانی ئیسرائیل و هێرشەکانی ئەمریکاو ئیسرائیل و بە هۆکاری تێکدانی دۆخی سیاسی و ئەمنی ناوچەکەو جیهانی بزانن. باسی مەترسی تەنینەوەی نائارامی و ئاژاوە بکەن بەهۆی درێژەکێشانی جەنگەکەو هێرشەکانی ئەمریکاو ئیسرائیلەوە بەسەر ئێران و وێرانکاری لە غەززە. سەرەنجام ترامپ، دوای نیشاندانی هێزی بازووی شەقاوەچێتی ئیمپریالیزمی ئەمریکی، بانگەشەی ڕاگرتنی جەنگ و بۆمبارانەکانی نێوان ئێران و ئیسرائیل دەکات!
هەڵبەتە، لەنێوان جەنگ و وەستانی شەڕدا، بەهەموو پێوانەیەکی

مرۆڤایەتی وەستانی شەڕ مایەی خۆشحاڵییە، ئەگەرچی ئەم هەنگاوەی ترەمپ و ئەمریکا لەلایەک جێگای گومانە، لەلایەکی ترەوە لە بەرژەوەندی ئەمریکاو ئیسرائیل و بە مانەوەی رژێمی ئێرانە، بەڵام بەرژەوەندی خەڵک لەوەدایە کە بەڵای کوشتار بەسەر خەڵکی ئەم دوو وڵاتەو بەڵای جەنگ بەسەر سەری خەڵکی ناوچەکەوە بڕواتە دواوە. خەڵکی ئێران و ئیسرائیل و ناوچەکەش بەرژەوەندیان لە جەنگی ئەم دوو حکومەتە کۆنەپەرستە سەرمایەدارییەدا نییە، ئەگەرچی ئاشتیشیان لەوەوە نییە کە لە بەرژەوەندی خەڵکەوە سەرچاوەی گرتبێت، بەڵکو لە بەرژەوەندییەکانی خۆیانەوەیە. کۆمەڵگای جیهانی و ریزی خەڵکی مرۆڤدۆست و ئازادیخواز و یەکێتییە کرێکاری و لایەنە چەپ و سۆشیالیستەکان ئەمە باش دەزانن، هەربۆیە ناڕەزایەتی جیهانی نزیک بەدوو ساڵە بەدژی کۆمەڵکوژی ئیسرائیل لە غەززە و هاوپەیمانە ئەمریکی و ئەوروپاییەکانی بەردەوامبوو لە شێوەیەکی تردا، ئەگەرچی بەشێوەیەکی کاتی فەزای جەنگ چ لە ئیسرائیل و چ لە ئێران ناڕەزایەتی خەڵکی لەو دوو رژێمە بردە دواوە، خەڵکی هەردوو وڵات بەهۆی ترسی بۆمباران و مووشەکەکانی ئێران و ئیسرائیل ناچاربوون ماڵو حاڵی خۆیان چۆڵ بکەن یاخود ژیان لەژێر زەمینەکاندا بەسەر بەرن، بەڵام سەرەنجام دوورکەوتنەوەی بەڵای شەڕ دەتوانێ ئومێدیك لای خەڵکی ئەو دوو وڵاتە و ناوچەکەش دروست بکاتەوە بەئەوەی بتوانن ناڕەزایەتییەکانی خۆیان، رەنگە لە هەلومەرجێکی سەخت تردا دووبارە دەست پێبکەنەوەو فراوانی بکەنەوە.

ئێمە کۆمۆنیستەکان دەزانیین، خەڵکی هەروەک چۆن بەرژەوەندی لە جەنگی ئەو وڵاتە سەرمایەداری و کۆنەپەرستانەدا نییە بەجگە لە کوشتارو ئاوارەیی و کاولکاری، بەهەمانشێوە ئاشتی نەوانیشیان لەبەرخاتری خەڵک نییە بەڵکو رێکەوتنیانە لەسەر دابەشکردنی ئەو تالانی و دزییەی کە لە رەنجی چینی کرێکار و جەماوەری زەحمەتکێشدا دەستی بەسەردا دەگرن!، بەڵام نەبوونی فەزای جەنگ بە خەڵک لەبارترە بۆ رێکخراوبوون و ناڕەزایەتی، وە خەڵکی مرۆڤدۆستیش ئەمە دەزانن، هەربۆیە فەزای وەستانی جەنگەکە دەتوانێت ریزی ناڕەزایەتییەکان گەورەتر بکات، خەڵک لە جێگاو رێگاو شوێنی کاری خۆیدا بێت.

٢٤ی جونی ٢٠٢٥

ئەوانەی خۆیان بەجیاواز دەزانن.. ڕەسووڵ بەختیار

پێش ئەوەی باس لەجیاوازی بکەین، دەبێ باس لەداهێنان بکەین، چونکە داهێنان هیچ پەیوەندییەکی بەجیاوازییەوە نییە، بەڵکو کەسێکی ئاسایی، عەقڵێکی ئاسایی، کردەوەیەکی ئاسایی، کەچی لە نێوەندی، ئەم هەموو ئاساییە، خاڵێکی داناوە، ئەو ئاساییانە پەرە پێ بدا، دەبینی لە نێو جەنجاڵی ژیاندا، دەیەوێ خاڵێکی نوێ بدۆزێتەوە، بەهەوڵەکانیان دەیدۆزنەوە و دەبنە داهێنەر، بەڵام هیچ جیاواز نین، تەنیا عەقڵیان بەباشی بەکارهێناوە.... هەرچۆنێک با بێنە لای ئەوانەی خۆیان بەجیاواز دەزانن.

راست دەکەن، ئەوانە جیاوازن، زوڵم و زۆری دەکەن، هیچ باکێکیان بەکەس نییە، بەڵێ جیاوازن، چونکە نازانن، دەرئەنجامی ئەم سیاسەتە، ئەوان بووکەڵەیەکن، بەدەست ئەوانی دیکەوە، یان ئەوانەی لە بنەڕەتدا خوا وایکردووە، کەم عەقڵ بن، دەبینی کەسانێکی دیکە دەیان دوێنن، کەچی قسەی جوان و بەسەلیقە و لەبنی کودی دەدەن، بەشێک لەوانە زۆر سەرسوڕمان دەبن، دەڵێن بەڵێ ئەمە جیاوازە، گۆرانیبێژێک دەنگی خۆشە، بەجیاواز نابیندرێ، ئەو جیاواز نییە، بەڵام دەنگی خۆشە، کاتێک شێوازێکی دیکە لەدەنگ بەکاردەهێنێ و سەرکەوتووە و هەوادارێکی زۆری دەبێ، ئەو جیاواز نییە، ئەو داهێنەرە.

زۆر هەن خۆیان لەخۆیان گۆڕاوە، دەڵێن ئەمە جیاوازین، راست دەکەن، ئەوان جیاوازن،چونکە کەر لە نێوەندی هەموو ئاژەڵەکانی دیکە بەجیاواز دانادرێ، بەڵام کاتێک دەزەڕێ، جیاواز دەبێ، ئەمەش لەقورئانی پیرۆز باسکراوە، کەس بۆی نییە تانەی لێ بدات، ئەوەی کەر دەیکات بۆ خزمەتی مرۆڤ جیاوازی نییە، بەڵکو ئەرکی خۆیەتی، لەوتەی هەیە هەر وابووە، زۆر جار ئەو کەرە باز و غاردانی ئەوەندە چوستە، یەکسەر خاوەنەکەی دەڕەڤێ، بەڕاستی جیاوازە، کەواتا جیاواز بوون بەداهێنانە، نەوەک بەقسەی هەڵەق و بەڵەق، شاعیرانی کلاسیک هیچ کامیان جیاواز نین، بەڵام شیعری هەندێک لەو شاعیرانە داهێنانی تیادا کراوە، نووسەرێک ئەدیبێک خۆی وا نیشان دەدا جیاوازە، بەڵام لە بنەڕەتدا ئەو خۆی بەجیاواز نابینێ، کەچی لەناکاوێکدا دەبێتە گاڵتەجاری دەسەڵات و ئۆپزسیۆن، هەرجی دەیڵێ وا دەزانێ کەس نایزانێ، هەی گوناح، خەڵک نایەوێ خۆی بخاتە نێو کەوانەیەک لێی دەرنەچێ، کەسانێک هەن خۆیان بەجیاواز دەزانن، کەچی

هەر لەتەک ئەوانە دەبیندرێن، ڕۆژێک لەڕۆژان لەپسپۆڕییەکەیان داهێنانیان کردووە.
لەنێو هەموو ئاژەڵەکان شێر و پڵنگ خۆیان بەجیاواز نەزانیووە، کەچی لەکاتی ڕاودا، دەیانەوێ داهێنان بکەن، بەڵکو لوقمە گۆشتێک بۆ بەچووەکانی ڕابکێشێ، (دەزانم ئەوەتان لەناشیوناڵ جوگرافیک بینووە)ر، زەڕافە بەو زەڕافەی خۆی، خۆی بەجیاواز نازانێت، بەبێ بەتەکس و فیلەر بکات، کەچی شانازی بەو گەردنەی دەکات، کاتێک مانگایەک لەنێو ڕەوەیەکدایە، پەڵەی جەستەی لەدوورەوە دیارە، کەچی ڕەوە شێرێک دەیەوێ پەلاماری بدات، لەو کاتەدا پێش ئەوەی خۆی ڕزگار بکات، دەبێتە ڕێگرێک تا بەچووەکانی دیکە بڕۆن، خۆی دەکاتە قوربانی، لەوانەشە ڕزگاری بێ، بەهۆی ئەو داهێنان و گەزرانەی بەقەچەکانی بەرامبەر شێر دەبتەوە.
هەرچەنەک بێ، داهێنان جیا دەکرێتەوە، لە جیاواز بوون، هەڵە بن یان هەڵە نەبن، داهێنان بەئەزموون و خوێندنەوەی دروست دەتەکایەوە، نەک خۆی بەپاڵەوان بزانی و کاغەزی کەس نەخوێنێتەوە و بێ ئەزموونێک هەڵسەنگاندن بۆ کەسانی لێهاتوو بکات.
کاتێک جیاواز دەبیت، داهێنانێکت بۆ خۆت و دەوروبەر و ژینگە و کۆمەڵگەکەت هێناکایەوە، هەی جیاواز.

ڕەسووڵ بەختیار

عەلی ئەشرەف دەروێشیان.. نەداری و زیندانی و نووسین.. عەبدولڕەحمان فەرهادی

چیرۆکنووس و ڕۆمانووسی کوردی ئێران، عەلیئەشرەف دەروێشیان بەر لە ڕوخانی شا، بەهۆی هەڵوێست و نووسینەکانییەوە لە زیندانبوو، کە ڕژێمی ئیسلامی لە ئێران دەستەڵاتی وەرگرت، ئازاد کرا، وەلێ بەهۆی چالاکیی سیاسیو نووسینەکانییەوە، ڕژێمی ئیسلامییشچەندین جار لە زیندانی پەستاوەتەوە. دەقەکانی دەروێشیان بەلای ڕێبازی ڕیالیزمیو بایەخدان بە کاروبارە کۆمەڵایەتییەکان و ڕووداوەمیللییەکانی ناو

ك□م□□و□ یە، هەروەها سەنجا كێش و ڕەخنەگرا نەن.
دەروێشیا نسەردەما نێكی زۆری لە تەنگەتاوكردنی لەلایەنڕژێمە
داپلۆسێنەر و دیكتاتۆرەكانی ئێران بەسەربردووە، كە تیایاندا
بەردەوام هەوڵیكپكردنی دەنگ و ڕەنگی ئازاد دراوە،
هەمبەرپێشێلكارییەكانی دەستەڵاتداران دەنگی زوڵاڵو هەڵوێستی
مرۆڤانەی بە دەقی داهێنەرانه□د□ربڕیوە. دەروێشیان لە
بیرەوەرییەكانیخۆی، بەسەر كەتواردا زاڵ بووە، ئەو كە
منداڵێكینەدار و برسیی كووچەكانی كرماشان بووە، بێبەش لە نانی
گەرم و بە سكی برسییەوەلەژێر ڕۆشنایی ك□ز□ چرایەكەوە دەستی
بەنووسین كردووە. كە لەبارەی مندا□□یی خۆینووسیویە، نەهاتووە سۆزی
خۆیمان بۆبگێڕێتەوە، بەڵكە دلێرانە ناڕەزاییەكانی ئەوانسەردەمی
تۆمار كردووە: (كە خرامە بەر خوێندن، بەر لەوەی فێر بكرێم، لە
مینای پەنجەرەوەهەستم كرد دادپەروەری لەنێو ئێمەدا ونە).
دەروێشیان بەشێكی جەوانیی خۆی لەبوارەكانی فێركردن بەسەربرد،
بەڵام كەبینیی قوتابییەكانی بەردەوامی بە خوێندننادەن و نایەنەوە
بەر خوێندن، هەر زوو تووشیهیك بوو، لەبەر ئەوەی زۆربەیان پێخواس
و بێپێڵاو بوون!. هەر ئەوكاتە نووسیی: ئەمە چ فێركردنێكە كە ئاوڕ
لە پێخواسیی منداڵانماننەدرێتەوە؟
لە بیرەوەرییەكانیدا، باسوخواسیبەندیخانە و سانسۆر و دەست
بەسەرداگرتنیموڵك و ماڵ و چەوسانەوە و زۆر دژایەتیی تر كراوەكە
ژیانیان لێ تاڵ كردووە، بەڵام ئەو بەمبارودۆخانەیشەوە، قەت
خیانەتی لەگەڵقەڵەمەكەی خۆی نەكردووە و ژیانی خەڵك و سادەیی
كۆمەڵگا و دایكان و بارودۆخی لادێكان و كرێكارانی كردووە بە دەق و
ڕۆمانی داهێنەرانە. لەبارەی دایكی گوتووویەتی: دایكم
نەخوێندەواربوو، بەڵام ئەو لە هەموو كتێبان جوانتر لە
ژیانتێدەگەیشت. لەم سەردەمەدا كتێب زینداندیدەكرێت و ویژدان تووڕ
هەڵدەدرێت، بەڵام چیڕۆكدەتوانێ بە چرپەیەكیش بێت، ڕووداوەكانمان
بۆبگێڕێتەوە. ئێوارەیەكی زستان لە قوتابخانەدەهاتمەوە، دەستەكانم
سەرما تەزاندبوونی، جانتا پڕ لە پارچە قاقەز و كتێبە
دڕاوەكانیشمم بەشانەوە بوو، لە كووچە و كۆڵانەكان، تاریكیبەپێشم
دەكەوت، وەك ئەوە وابوو كە لە خۆمزیاتر شارەزای ڕێی چوونەوەم
بێت. پیاوێكمبینی، نزیك قوڕە دیوارێك دانیشتبوو، پەڕۆیەكی لەخۆی
ئاڵاندبوو، سیمای لەنێوبێدەنگیی خۆی ون كردبوو، وەك ئەوەی
لەمدنیایەدا چاوەڕێی هیچ نەبێت، بە وریایییەوەلێی نزیك بوومەوە،
هەر وام دەزانی مردووە، وەلێكە زەینم دایێ، پێڵووی چاوەكانی بە
هێواشیدەكردنەوە، بە دەنگ و نووزەیەكی بەحاڵبیستراوەوە، گوتمیێ:
(بخوێنە ڕۆڵەكەم، ئەوەیبخوێنێ وەك منی بەسەر نایەت). ئەم

وشانەیوی، لە جانتاکەم، هەروەها لە سەرماکەیشسە نگینتر بوون. ئەمەم بۆ دایکم نەگێڕایەوە، نەکا بگریێ. ئەوکاتە تووڵاز بووم، بەڵام زانیم من تەنیا بۆ ئەوە نانووسم کە چیرۆکم خۆش دەوێت، بەڵکە بۆ ئەوەیە دەمەوێ ئەو پیاوە کەنەفتە و هاوچەشنەکانی، لەناو پیت و وشە و دێڕەکانمزیندوو بمێنن.
لەو قوتابخانەیەی تیایدا مامۆستا بووم، بیرملە برسێتیی قوتابییەکانم دەکردەوە کە بە پەیقەڕەشتیوو و پێشاکی دەاوی بەرگە نەگریسەرما و سەقەمەوە دەهاتنە مەکتەب،دەفتەرەکانیان وەك دەمی خۆیان لە بەردەمتەختەمەزەکانیان دادەنا، یەك لەو قوتابییانەملەبیرە کە ناوی ڕەسوول بوو، دەمبینی هەمووڕۆژێ ڕستەیەکی بۆ خۆی دەنووسی، کە ئەمە بوو: (دەمەوێ ببمە دختەر، بۆ ئەوەی دایکە نەخۆشەکەم چارەسەر بکەم). ئەو ڕۆژە سەرما و سۆڵەیەکی تووشی بە باوباران بوو، ڕەسوول نەهاتبووە قوتابخانە، لە هاوڕێکانیم پرسی ئەرێکوا ڕەسوول؟ پێیان گوتم: شەوی ڕابردوو دایکیمردووە، پۆوپاتەیشیان نەبووە پێیدادەن، ناچار ڕەسوول بۆ کتێب و دەفتەرەکانی خۆیدایپێشیوە! ئیتر ڕەسوول نەهاتەوە دەوام. لەبیرمە ئەو ڕۆژە نەمتوانی دەرسەکانم بڵێمەوە، بەرانبەر قوتابییان بە دەنگ مامەوە و پاشان لەسەر تەختەڕەشەکە نووسیم: (هەموومان ڕۆڵەیئەم نەدارییەین، بەڵام نامانەوێ تا هەتایە ئەمبارەمان بۆ بمێنێتەوە).
دەروێشیان لەبارەی ژیان و مەینەتییەکانیزیندانی، نووسیویە: لە زیندان، دیوارەکانزیاتر لە بەندییەکان دەدوان، هەر درز و بەردەکیدیوارەکان چیرۆکی خۆیان و هاوار و گریەی کەیخۆیان هەبوو. من لە سووچەك دادەنیشتم، چۆك و سینگمم دەهێنانەوە یەك، ئەمەم لەترسیسەرماکە نەبوو، بەڵکە بۆ ئەوەم بوو چیم لەدەنگ و مەبەستم هەیە بیانپارێزم. لەوە لە قەڵەمو قاقەز و تەنانەت هەوای پاکیش بەبەشیانکردبووم، بەڵام نەیانتوانی چیرۆکم لەبسەننەوە. من لەناو هزر و بیردانی خۆمدەمنووسینەوە، پاڵەوانەکانم لەژێر پێڵوویچاوەکانم دەشاردنەوە. لە ناوەوەی خۆم، هەستم بەدەنگیان دەکرد. چاوەنۆڕی هەر پاڵەوانەکمم دەکردکە بە کووچەکاندا دەڕۆیشتن، جارجارە بەگەمدادەچرپاندن: دەنگتان بەرز مەکەنەوە، نەکا بەندییەکان گوێیان لێ بێت و ڕاپۆرتم لەبارەوە بنووسن. شەوەکیان پاسەوانێك هاتە لامان، بینیی من بە پەنجەی شایەدمانم لەسەر خۆڵەکەدەنووسم، پێکەنی و گوتی: ئەمەی دەیکەی چ سوودێکی هەیە؟ باران دەبارێت و دەیسڕێتەوە. منیش بە هێواشی وەڵامم دایەوە: لەوانەیە وا بێت، وەلێ باران ناتوانێ حەکایەت و گێڕانەوەکانم بسڕێتەوە، بەڵکە دەیانباتە سەردرەختێك، هەر کە

درەختەکە و□ بەرھەم ھات، دەخوێنرێنەوە.

*بۆ ئەم نووسینە، سوود لە چەند چیڕۆکێکی دەروێشیان وەرگیراوە کە لە کتێبێکدا بە ناوی (ئابشۆران) لەلایەن د. ئەحمەد مووسا کراوە بە عەرەبی. لە ساڵی 2016 دەزگای ڕەوافید ی میسری بڵاوی کردووەتەوە، کتێبەکە بریتییە لە 12 چیڕۆك.

عەبدولڕەحمان فەرهادی

ھایکۆ.. سمکۆ ئەحمەد ڕەشید

1
ئاسمان گەشتی مانگ و
ھەسارەکانی دادەگرێ
بە وردی گوێ ڕادەدێرێ
کاتێ دایکم نزا دەکا
2
بازەکە فڕی
بەردەکە تەنیا مایەوە
لە ڕووبارەکە.
3
لە باخەکە گوڵێک و پەپولەیەک
ژوانیان ھەیە
دەبوو ئەوەم بە ڕەش□ با بگوتبایە.
4
ئاگرەکە خۆشدەکەم،
ھاوینی تەنیایی
ساردە
5
لەم زەمەنە خۆڵەمێشی□دا
□□شھ□گ□□اون
خەونە سپی□کان
6

گوێم لە قالۆنچەیەک بوو دەیگوت:
خۆشبەختی ئەوەیە
گڵۆڵەت بکەوێتە لێژیی
7
بە تەنها بۆم ناخورێ
نانێکی ڕەقم هەیە
زۆرە.
8
بازاڕی باڵندە فرۆشان،
خۆشحاڵ بووم بە بینینی –
قەفەسێکی بەتاڵ!
9
پیاوێک دەناسم لەبەر چاوەزار
دڵێکی سپی
لەژێر کراسێکی ڕەشدا شاردۆتەوە.
10
ئاسمان و زەوی،
فاریزەیەک نێوانیانە –
گوڵ،گوللــە.
11
پاییز و جەنگ،
درەخت و منداڵانی بێ پەناگە
هاوخەمن.
12
ناوێرم بمرم،
دەترسێم بێ خانەو لانە بمێنێتەوە –
تەنیایی.
13
من تەنیایی خۆم میقات کردووە
کە کتێبێک دەکەمەوە
خۆی دەکوژێتەوە.
14
بێدەنگییەکی ترسناک،
هەڕەشە لە هەناسەکانم دەکات
کەڵبەی گورگ.
15
سێبەری چیای سەر سپی،

نیشتۆتە سەر شانی شار
تەمومژی سپێدە!

16

لەگەڵ دیوارێکی پیر ،
قومارمان لەسەر ڕوخان کرد
من بردمەوە.

17

چۆن لە بەژنی چرکەیەکدا
بینایی ئەستێرەیەک دادەچۆڕێت
وەهان دڵخۆشی□کانی من .

18

لەسەر نەخشەی جیهان
بەسەر ڕوومەتی ئەودیوی دنیا د□ نیشێتەوە
ڕوانینم!

19

چۆلەکەیەکی باڵشکاو
زمانی حاڵی دەیگوت
ئاسمان مشتێک خۆڵی خۆڵەمێشی□

20

لەسەر پێستی شەپۆل
پەنجە لەرزۆکەکانی دەڕەقسن
هەتاو!

21

من و نابینایەک
پێکەوە نەمانبینی
ئەو با□ی □ژابووە کۆڵان

22

ئەو پیاوەی سێوێک بە تەنیا دەخوا
تێگەیشتووە
سێبەر تامی گێلاس نادا

23

کۆلارەکەم نەبوو ،
گەڵا ڕژاوەکانی تەمەن بوو
ئەوەی با بردی .

24

دەبێت بڕۆم،
لە کافێ جەنجاڵەکە چاوەڕێمە _

کورسییەکی تەنیا.
25
بە خەتێکی درشت،
لەسەر دیواری خانووەکەم
دنیا هەڕاج دەکەم
26
بە گریانی ئاسمان،
سەوز، سەوز پێدەکەنێ
زەوی
27
خەتای باپیرە گەورەم بوو
بە منداڵی
دوو چۆلەکەم بە بەردێک دەکوشت
28
هەمیشە ڕووخساری مر□ق،
لە تاریکیدا دەشارێتەوە
شێوەکارێک!
29
جانتاکەم قورس نییە
من دەست دڵمەوە
ماندووم.
30
ماڵم دەگوازمەوە ئاسمان
ئەم زەوییە
کۆڵانێکی تەنگ□ بەرە
31
بەڕووتی بە شەقامدا تێدەپەڕێ
مەحڕەمی هەمووما نە
خاتوونی با
32
نەیهێشت چێژ لە سەمای
ڕەهێڵەی باران ببینم
مەرگی دراوسێکەم!
33
باپیرە گەورەم زوو زوو دەیگوت:
بە بیرمدێت ، ڕۆژگارێک
نیشتیمان هی هەموان بوو

حوزەیرانی 2025

سمکۆ ئەحمەد ڕەشید

کچە چالاکوانی کورد ژینا مودەڕیس گورجی.. رەزا شوان

ژینا مودەڕیس گورجی، کچەکی ناسراوی کوردە. خەڵکی شاری (سنە) یە، لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان. نووسەر و ڕۆژنامەوان و تێکۆشەر و چالاکوانێکی سەرسەخت و چاونەترس و بەناوبانگی مافەکانی ژنانە، لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان و لە ئێران.
ژینا مودەڕیس، خوێندکاری زانکۆ بوو. خاوەنی کتێبخانەی (ژیرا) یە لە شاری سنە.

ژینا مودەڕیس گورجی، ناوی چووە لیستی (١٠٠) ژنانی چالاکەنان و تێکۆشەر و کاریگەری جیهانەوە، کە مەرپەنجەیان لە گۆڕانکاری دیارە. وەکو چالاکوان و داکۆکیکار لە مافەکانی ژنان و لە دژی تاوانی توندوتیژیی دەرهەق بە ژنان و لە دژی پیاوسالاری و دەستدرێژی سێکسی. لە لیستی ساڵی پاردا (٢٠٢٤) ناوی ژینا مودەڕیس گورجی، لە ریزبەندیی (١٤) مینی ئەو لیستە دایە.
هەروەها کچە چالاکوانی کورد، نادیە موراد، براوەی خەڵاتی نۆبڵی ئاشتیی ساڵی (٢٠١٨) کە یەکەم کوردە خەڵاتی نۆبڵی بردەوە. ناوی لە هەمان لیستی (١٠٠) ژنی جیهانی، ساڵی (٢٠٢٤) دایە. ناوی نادیە موراد، لە ریزبەندیی (٤٧) مین دایە.
ئەمەش شانازییە بۆ گەلی کوردمان کە دوو کچی چالاکوانی کوردمان لەو لیستەدا ریزبەندی کراون. هیوادارم لە لیستی (١٠٠) ژنانی ئەمساڵیشدا (٢٠٢٥) دوو ژنی تری کورد، ناویان لە ریزبەندی ئەمساڵدا بن. چەندین کچ و ژنی چالاکوان و تێکۆشەرمان هەیە، کە لە جیهاندا ناسراون و ناوبانگیان هەیە. شایەنی ئەوەن، کە لەم لیستەدا تۆماربکرێن.
ژینا مودەڕیس گورجی، بە هۆی تێکۆشان و چالاکییەکانی و

داککیکردنی ل مافکانی ژنان، رووبرووی ئاستنگی و برکگیری و لدان و جونـدان و سوکایتیکـردن و بندکـردن و ئشکنجدانی جستیی و دروونی بووو. بم هموو دندیی و کردار قزونانکانی، رژمی پت و سدارى کماری ئیسلامی ئران، نیانتوانی و ناتوانن، وا ل تکشرکی خاگر و ککندری کوردمان، وک ژینا مودیس بکن، ک چکیان ب دادات و ملکچیان بت و دست ل خبات و ل چالاکییکانی هبگرت. ب پچوانی خواستی داگیرکرکری رژهاتی کوردستان، ژینا گورجی، زیاتر سووربوو لسر چالاکییکانی و درژدان ب خبات و ب گیاندنی پیام مرییکانی و رووبرووبوونوی تاوانکانی رژمی دیکتاتری ئیران.
رژمی ئاخودی ئرانی، چند جارک، ژینا مودیسییان خستـ ژووری تسکی تاک کسی و گشگیریی، ل گرتوخانی سن و همدان. ئشکنجی جستیی و دروونیان دا. ل دادگایی کردنکی نادادپرورانی، بیاری ماوی (٢١) سالی زیندانیکردنیان ب سریدا سپاند. ب کمک تاوانی هبستراوی ب بنما تاوانباریان کرد. ل دوای تانلدان ل بیارکانی دادگا و تهچوونو و پیداچوونو و داککیکردنی پارزرکانی و سلماندنی بتاوانیی لو تاوانانی خستوویانت پای. ماوی زیندانیکردنی، ل (٢١) سالو، کم کرایو ب ماوی (٢) سال و (٤) مانگ.
(قانع) ی نمر ک ل سالی (١٩٦٣) دا، خی وریای کوی ل تاران زیندانی دکرن، ل هنراوی (ل بندیخاند). ئم چوار دمان لو هنراویی هبژاردوو:
بیری ئازادیم ل زیندانا فراوانتر ئب
قوو بسر ئو دوژمن هیوای ب بندیخانی
چاوانی شکم عالم رزگار بکا
میللتم ب ئم مبست کردوی شرانی
چکی شگی من نووسین و بیر و باو
راپینی، همتی، پ ل نعرتی کوردانی
گر ب ئازادی نژیم خاتی ب لشم
نکری و سردانوانـدن کاری نامردانی
مامستای زمانی کوردی (زارا محمدی) ل رژهاتی کوردستان، ک لسر ئوی خبخشانی زمانی کوردیی ب کمک منداانی کورد دوتو. رژمی رگزپرستی ئران، ک ب زیندانی

کردن بردیان، مامۆستا زارا محەمەدی، لە بەردەم دادگای شاری
سنەدا، لەنێو ئاپۆرەی دەسەزانیدا، بە زەردەخەنەوەیەکەوە، وتی:”
قوڕ بەسەر ئەو دوژمنەی هیوای بە بەندیخانەیە”.
ئەم نیوە دێڕە هۆنراوەیەی قانع بوو هەوێنی چەندین هونراوە و
پەخشان و وتار.
بەشێک لە چالاکییەکانی ژینا گورجی:
١ـ لە ساڵی (٢٠١٩) دا، لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان، ڕێکخراوی
(ژیڤانە) ی ژنانی دامەزراند. کە هەڵگری ئایدۆلۆژیای
فیمینیستە. ئەم ڕێکخراوەیە بارەگای لە شاری سنەیە لە
ڕۆژهەڵاتی کوردستان. لە ڕێگەی پەروەردە و چالاکی و پشتیوانی،
سەرسەختانە داکۆکی لە مافەکانی ژنان و لە مافە کۆمەڵایەتی و
کولتوورییەکانی کچان دەکات. بەرەنگاری توندوتیژی دژی ژنان و
پیاوسالاری دەبێتەوە، لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان و لە ئێران.
ژیڤانە دڕکێکی تیژە لەسەر دڵ و لەناو چاوانی ڕژێمی
فاشیستی پیاوسالاریی ئێران. لە دادگاییکردنی ژینا گورجی،
تۆمەتی ئەوەیان دایە پاڵي، کە دامەزرێنەری ئەم ڕێخراوەیەیە،
ڕژێم وا تێدەگەن، کە ئامانج و دروشمەکانی ژیڤانە وێرانکەر و
تێکدەرانەن و بە ڕووخاندنی ڕژێمی ئێران دامەزراوە.
٢ـ ژینا گورجی، ئەندامی کەمپینی کۆکردنەوەی یەک
ملیۆن واژوو بوو. بۆ ریفۆرمی یاسای ژنان لە ئێراندا.
٣ـ ژینا گورجی، تێکۆشەرێکی سەرگەرم و دیاری بزووتنەوەی
شۆڕشی ژنان
(ژن ، ژیان ، ئازدی) بوو، کە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان. و لە
سەرانسەری ئێران، دوای جوانەمەرگ کەردنی کچە کوردی بەتاوان
(ژینا ئەمینی) کە بە یەکەمجار لە شاری سەقزی ڕۆژهەڵاتی
کوردستان، شوێنی لە دایک بوونی ژیا ئەمینی، لە ڕۆژی (١٦/
سێپتەمبەر/ ٢٠٢٢) سەرهەڵدا و دوایی بوو بە ڕاپەڕینێکی
سەرتاسەری و هەموو شارەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان و ئێرانی
گرتەوە. بەڵکو لە پایتەخت و لە شارە گەورەکانی گەلە لە
وڵاتانی جیهانیش، ڕەوەندی کورد و بیانیش، خۆپیشاندانی
ناڕەزاییان سازکرد و سەرکۆنەی ڕژێمی ئێرانیان کرد، هەمو جیهان
سەرکۆنەی ئەم تاوانەیان کرد. ڕژێمی تایفی و ڕەگەزپەرستی
ئێرانی، بە تۆمەتی ڕووماڵکردنی
ئەم خۆپیشاندانە ناڕەزاییانە، ژینا مودەڕیس گورجیان گرت و
ئەشکەنجەیان دا.
٤ـ ژینا مودەڕیس، لە چەند کۆنفرانسێکی نێودەوڵەتی، کە لە
دەرەوەی کوردستان سزا کرا، بەشداریی کرد. لە چەند

کەناڵەکی تەلەڤزیۆنی دەروەی کوردستانیش، دیمان و گفتوگۆیان دەربارەی چالاکییەکانی و داکۆکیکردنی لە مافەکانی ژنان لە رۆژهەڵاتی کوردستان و لە ئێران کرد. چەند وۆرکشۆپێکیشی سازکرد. رژێمی ئێرانی، ئەم بەشداریکردنانەی ژینای کردوونە بە تۆمەت و سزایان دا.
٥- ژینا مودەڕیس کتێبخانەکەشی (ژیرا) ببوو بە ژوانگەی کچان و ژنانی رۆشنبیری رۆژهەڵاتی کوردستان لە شاری سنەی ناوەندی هونەر و ئەدەبی رەسەنی کوردی. بۆیە رژێمی ئێرانی بە بیانووی ئەوەی. کە ژینا پاڵاپۆشی ئیسلامیی نەپۆشیەوە، کتێبخانەکەیان بۆ ماوەیەک داخست و خۆشیان دەستبەسەر کرد و ئەشکەنج و ئازارێکی زۆری جەستەیی و دەروونی زۆریان دا، سووکایەتییەکی زۆریان پێیکرد.

ئەو تاوانانەی خرانە پاڵ ژینا مودەڕیس گورجی:
١- ژینا مودەڕیس، بە یەکەمجار، لە رۆژی (٢١/ سێپتەمبەر/ ٢٠٢٢) دا، بە تۆمەتی ڕووماڵکردنی ئەو ناڕەزایەتییانەی کە لە دوای جوانەمەرگ کردنی (ژینا ئەمینی) کە لە ژێر دروشمی (ژن ، ژیان ، ئازدی) لە سەرتاسەری شارەکانی رۆژهەڵاتی کوردستان و لە ئێران بڵاوبووەوە، بە شێوەیەکی دڕندانە، لەلایەن هێزەکانی ئیتلاعاتی ئێرانەوە لە شەقامی (سەفەری) ی شاری سنە دەستگیرکرا.
دوای لێدان و سووکایەتی پێکردن و و جوێنی پیس، چاویان بەستنەوەی، دەستبەسەر کرا و خرایە (ناوەندی چاکسازی و پەروەردە) ی بەندیخانەی شاری سنە. لە دوای (٤٢) رۆژ دەستبەسەرکردنی، بە دانانی بارمتەی یەک ملیار تومەنی ئێرانی، بە شێوەیەکی کاتی ئازادکرا. بەڵام دوای ئەوەی کە تۆمەتی تریان بۆ زیادکرد، دانانی بارمتەکەیان بۆ (١٠) ملیار تومەن بەرزکردەوە.

٢- بۆ جاری دووەم لەلایەن هێزە ئەمنییەکانی ئێرانەوە بە تاوانی رەماڵکردنی خۆپێشاندانە ناڕەزایەتییەکان، کە لە رۆژی (١٠/ نیسان/ ٢٠٢٣). لە سنە، لەناو کتێبخانەکەی دەستگیرکرایەوە و بۆ ماوەی (٨٤) ڕۆژ دەستبەسەرکرا. خستیانە بەندیخانەی ژنان لە سنە. دوایی ئەو ماوەیە، بە بارمتەی (٥٠) ملیار تومەن، بە شێوەیەکی کاتی ئازاد کرا.
٣- خاتوو ژینا مودەڕیس، لە ماوەی نێوان ئەو دوو دەستبەسەرکردنەیدا، هەمیشە لەژێر چاودێری و فشار و هەڕەشەی دەزگا ئەمنییەکان و دەسەڵاتی دادوەریدا بوو.

٤ـ تاوانی بڵاوکردنەوەی(پڕوپاگەندە) لە دژی رژێمی ئێران و هاندانی خەڵکی
بۆ توندوتیژی.
٥ـ تاوانی (چاوپێکەوتنی لەگەڵ میدیای بیانی) و رسواکردنی دۆخی وڵات.
٦ـ تاوانی (هاوکاریکردن لەگەڵ گروپ و دەوڵەتی دژەبەر).
٧ـ تاوانی (پێکهێنانی گروپی نایاسایی بە ئامانجی روخاندنی رژێم).
ژینا گورجی د□□□□ت:" کاتێک کە کەلوپەلەکانم بۆ بەندیخانە ئامادەکرد، پێش هەموو شتێک، هیوام خستە جانتاکەمەوە". بەپێی خۆی چوو بۆ دادگای یەکی شاری سنە بۆ دادگایی کردنی.
بڕیاری سزادانی بەندکردنی بۆ ماوەی (٢١) ساڵ:
بەپێی ئەو تاوانە جۆراوجۆرە ترسناکانەی خستیانە پاڵي، کە لەلایەن هەواڵگریی وەزارەتی ئیتلاعاتەوە بۆیان داڕشبوو. لقی یەکی دادگای شۆڕش لە سنە، سزای (٢١) ساڵ زیندانی بەسەردا سەپەندا. رەوانەی بەندیخانەی شاری هەمەدانیان کرد.

دوای تانەلێدان و تێهەڵچوونەوە و سەلماندنی بێتاوانیی لەو تاوانانەی دراونەتە پاڵی، لە رۆژی (٧/ ئۆکتۆبەر/ ٢٠٢٤) دا، دادگای تێهەڵچوونەوەی شاری سنە، سزای زیندانیکردنی لە (٢١) ساڵەوە، کەم کردەوە بۆ (٢) ساڵ و (٤) مانگ زیندانی. لە هەندێ سەرچاوەشدا نووسراوە، بۆ (١٦) مانگ، واتە (١) ساڵ و (٤) مانگ. لە رۆژی (٢/ نۆڤەمبەر / ٢٠٢٤) ژینا گورجی، چالاکوان و داکۆکیکاری مافەکانی ژنان، ماوەی (١٦) مانگی لە بەندیخانەی شاری سنەدا بەڕێکرد.
(*) بۆ ئەم نووسینە، سوودم لە چەندین ماڵپەڕی ئینگلیزی وەرگرتووە.